

LAReS

*Lowlands
Archaeological
Research
Service*

Renovatie- en restauratiewerken aan de strafinrichting van Merksplas.
Archeologienota

E.N.A. Heirbaut
C. Dockx

Colofon

Titel: Renovatie- en restauratiewerken aan de strafinrichting van Merksplas. Archeologienota.

Auteur: Elly N.A. Heirbaut & Caroline Dockx

Grafische illustraties/GIS: Elly N.A. Heirbaut

Rapportnummer: LAReS-rapport 162

Projectleider/veldwerkleider: Elly N.A. Heirbaut

Uitvoerder: LAReS, Lowlands Archaeological Research Service

Vestiging: Rozenlaan 15, 2980 Halle-Zoersel

Publicatiedatum: augustus 2019

Publicatieplaats: Halle-Zoersel

Illustratieverantwoording voorblad: Uitsnede uit de kaart van Ferraris (1771-1778)

© LAReS bvba. Niets uit deze uitgave mag zonder bronvermelding worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door print-outs, kopieën, of op welke andere manier dan ook.

LAReS bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

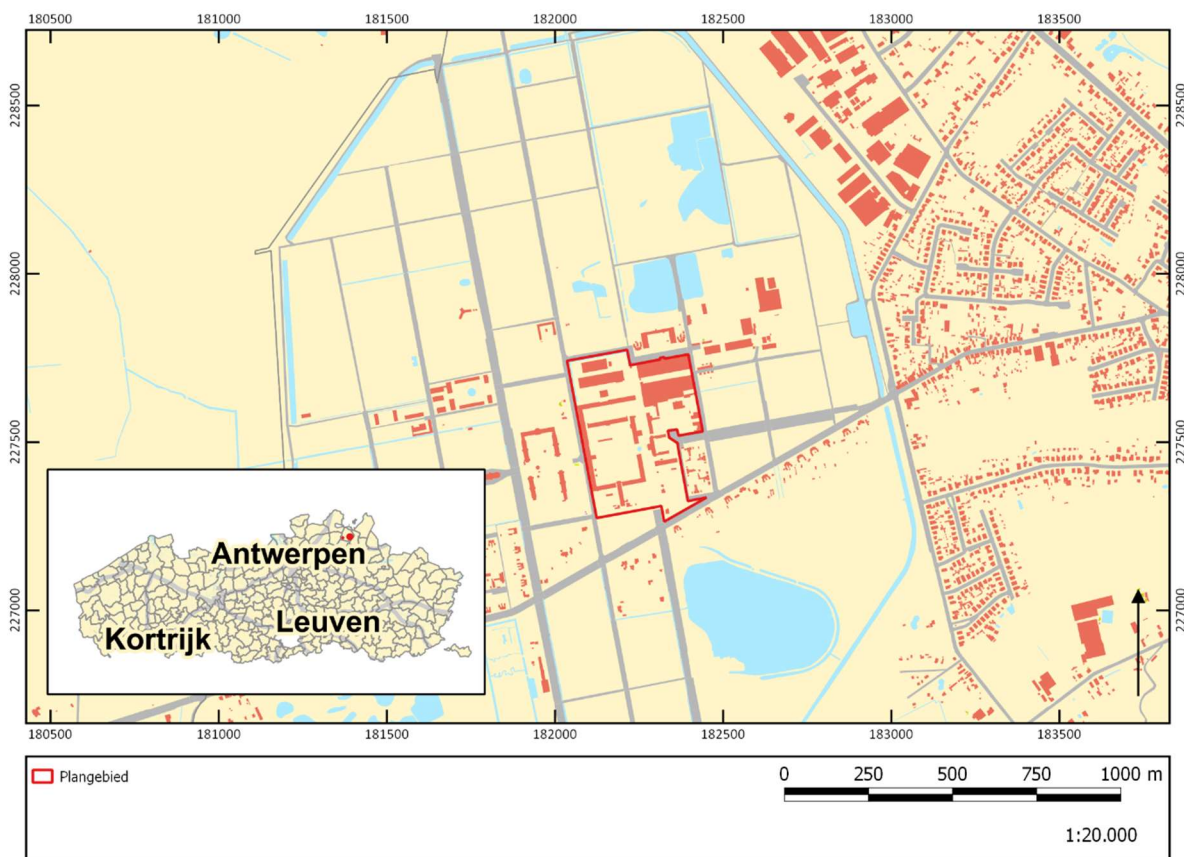
Deel I. Verslag van resultaten

Inhoudstafel

1 INLEIDING	5
1.1 RANDVOORWAARDEN	6
1.2 TECHNISCHE FICHE/ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	7
2 VRAAGSTELLINGEN	8
3 METHODIEK VAN HET ONDERZOEK	9
3.1 ONDERZOEKSMETHODIEK	9
3.2 RAPPORTAGE EN AFBEELDINGEN	10
4 BESCHRIJVING VAN DE GEPLANEDE WERKZAAMHEDEN	11
4.1 BESTAANDE TOESTAND	11
4.2 NIEUWE TOESTAND	13
5 ARCHEOLOGISCH BUREAUONDERZOEK	15
5.1 ARCHEOLOGISCHE VOORKENNIS	15
5.2 HISTORISCHE BRONNEN	15
5.3 CARTOGRAFISCHE BRONNEN	16
5.4 LUCHTFOTOGRAFIE	20
5.5 GEO(MORFO)LOGIE EN BODEM	22
5.5.1 DIGITAAL HOOGTEMODEL VLAANDEREN II	22
5.5.2 TERTIAIR GEOLOGISCHE KAART	24
5.5.3 QUARTAIR GEOLOGISCHE KAART	24
5.5.4 BODEMTYPE	24
5.5.5 POTENTIËLE BODEMEROSIE EN BODEMBEDEKKING	27
5.6 ARCHEOLOGISCHE BRONNEN	27
6 SYNTHESE	29
6.1 ONDERZOEKSVRAGEN	29
6.2 BEANTWOORDING VAN DE ONDERZOEKSVRAGEN	29
GERAADPLEEGDE LITERATUUR	36
GERAADPLEEGDE WEBSITES	36
LIJST VAN FIGUREN	37
LIJST VAN BIJLAGEN	37

1 Inleiding

Het plangebied is gelegen aan de Steenweg op Wortel 1 te Merksplas (gemeente Merksplas, provincie Antwerpen). Het maakt onderdeel uit van de strafinrichting van Merkplas en omvat 18 percelen. Het is ten westen van de huidige dorpskern gelegen en wordt momenteel in gebruik genomen door verschillende gebouwen. Het terrein heeft een totale oppervlakte van ca. 145.079 m². De opdrachtgever plant renovatie- en restauratiewerken uit te voeren aan de bestaande gebouwen (fig. 1).

Figuur 1. Kadasterkaart met aanduiding onderzoeksgebied.

©LARES

Het doel van het onderzoek is het verkrijgen van een bekrachtigde archeologienota naar aanleiding van een omgevingsvergunning met stedenbouwkundige luik. Het onderzoek (projectcode 2019A498) werd uitgevoerd door twee archeologen, waarvan één erkend archeoloog, conform de Code van Goede Praktijk. Onderhavige archeologienota bestaat uit twee delen: een verslag van de resultaten van het vooronderzoek (deel I) en het daaruit voortvloeiende programma van maatregelen (deel II).

Het onderzoek omvat in de eerste plaats een bureauonderzoek. Hierbij wordt nagegaan welke mogelijke archeologische en cultuurhistorische waarden zich binnen het projectgebied bevinden. Op basis van de resultaten van dit bureauonderzoek wordt geëvalueerd in hoeverre er voldoende informatie voorhanden is om tot bovengenoemde doelstelling te bekomen, of dat er bijkomend vooronderzoek in een andere vorm (al dan niet met bodemingreep) noodzakelijk is.

Het verslag van de resultaten van het vooronderzoek omvat naast deze inleiding nog vijf hoofdstukken. In hoofdstuk 2 worden de vraagstellingen die voor dit onderzoek relevant zijn, opgesomd. Deze vraagstellingen zullen in hoofdstuk 6 beantwoord worden, in zoverre als mogelijk op basis van de resultaten van het vooronderzoek. De gehanteerde werkwijze en onderzoeksstrategie worden in hoofdstuk 3 beschreven. Hier wordt ook de gemaakte selectie inzake bronnen verantwoord (cf. de Code van Goede Praktijk, par. 12.5.2.1). De geplande werkzaamheden worden in hoofdstuk 4 beschreven. Hierbij is van groot belang dat duidelijk wordt in hoeverre de werken impact zullen hebben op het (eventueel aanwezige) bodemarchief. Hoofdstuk 5 vormt de weerslag van de resultaten van het bureauonderzoek (*assessment*), gebaseerd op een exhaustieve studie van het beschikbare kaartmateriaal, de historische en archeologische bronnen. In dit hoofdstuk wordt geëvalueerd wat de archeologische potentie van het plangebied is. In hoofdstuk 6 wordt een synthese gevormd op basis van het *assessment*, waarin de onderzoeksvragen beantwoord worden, en wordt ook geïnformeerd over de eventuele kennisvermeerdering die het plangebied kan opleveren. Verder wordt nagegaan in hoeverre de eventuele archeologische en cultuurhistorische waarden aangetast kunnen/zullen worden door de geplande werkzaamheden. Het eerste deel wordt afgesloten met de bibliografie en bijlagen. Het tweede deel omvat een gemotiveerd advies omtrent het vervolgtraject (programma van maatregelen).

1.1 Randvoorwaarden

Het volledige terrein is momenteel ontoegankelijk voor verder archeologisch vooronderzoek buiten het bureauonderzoek aangezien het om een strafinrichting gaat en het terrein momenteel nog bebouwd is.

1.2 Technische fiche/administratieve gegevens

Naam site	Strafinrichting Merksplas	
Ligging	Steenweg op Wortel 1, 2330 Merksplas	
Kadastrale gegevens	Merksplas, 1 ^e afdeling, sectie G, percelen 238s2, 238f, 238t2, 238v2, 425f, 427r, 427g, 426m2, 427m, 423b (deels), 424d (deels), 409m2, 416h, 419a, 409m2, 416g, 409r2 en 422f.	
Bounding Box	X	Y
	183400.023548	228061.284494
	181374.63813	228061.284494
	183400.023548	226946.065743
	181374.63813	226946.065743
Onderzoek	Archeologisch en geschiedkundig bureauonderzoek	
Projectcode	2019A498	
Uitvoerders/actoren	Elly N.A. Heirbaut, LAReS	
	Caroline Dockx, LAReS	
Erkend archeoloog	Elly N.A. Heirbaut: OE/ERK/Archeoloog/2016/00162	
Nummer wettelijk depot	Niet van toepassing	
Termijn	augustus 2019	
Geplande ingreep	Restauratie- en renovatiewerken aan de strafinrichting van Merksplas.	
Totaal oppervlakte plangebied	ca. 145.079 m ²	
Totaal oppervlakte geplande werken	ca. 145.079 m ²	
Geldende wetgeving en voorwaarden	Het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 en het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014. De nota werd opgesteld overeenkomstig de Code van Goede Praktijk. De totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de aanvraag betrekking heeft, bedraagt 5.000 m ² of meer, zoals bepaald in artikel 5.4.2 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013.	
Randvoorwaarden	zie paragraaf 1.1	
Doelstelling	Het doel van deze archeologienota is om via de tot op heden beschikbare bronnen (bureauonderzoek) na te gaan wat het archeologische potentieel van het projectgebied is, wat de mogelijke bedreigingen zijn voor het eventueel aanwezige bodemarchief, en hoe hiermee dient omgegaan te worden.	
Thesaurus	Archeologienota, bureauonderzoek	

2 Vraagstellingen

In het kader van dit bureauonderzoek zijn van tevoren enkele vragen geformuleerd waarop het onderzoek antwoord tracht te vinden.

1. Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische en cultuurhistorische potentieel van het terrein?
2. Welke archeologische sites zijn bekend in of nabij het projectgebied?
3. Wat is de landschapshistoriek/evolutie in gebruik van het terrein?
4. Wat is de impact van de geplande werken?
5. Levert het huidige bronnenmateriaal voldoende informatie op of is er aanvullend vooronderzoek (al dan niet met ingreep in de bodem) nodig? In het laatste geval: welke methode levert het meeste informatie op? Welke onderzoeksstrategie moet toegepast worden in het uitgesteld traject?

In het kader van een gefaseerd masterplan voor de renovatie en restauratie van de kolonie van Merksplas zijn er bijkomende onderzoeksvragen opgesteld door het agentschap Onroerend Erfgoed die in dit bureauonderzoek beantwoord zullen worden indien mogelijk, of – indien verder archeologisch (voor)onderzoek hierop een antwoord kan geven – zal een passende onderzoeksmethode worden uitgeschreven in het programma van maatregelen.

1. Zijn er nog funderingen of gebouwdelen (bv. in de kelders van de bestaande gebouwen?) aanwezig uit de Hollandse fase?
2. Zijn er op de terreinen nog funderingen of sporen terug te vinden van verdwenen constructies (bv. gashouders, sanitaire voorzieningen, watertoren...)?
3. Zijn er sporen terug te vinden op basis waarvan de oorspronkelijke locatie van het deels verplaatste hekwerk op de erekoer kan worden vastgesteld?
4. Zijn er sporen terug te vinden waardoor de oorspronkelijke verharding van de paden en koer duidelijk wordt?
5. Zijn er sporen terug te vinden waardoor de oorspronkelijke tuinaanleg van aanplantingen op de erekoer, Engelse tuinen... kan worden geïdentificeerd of achterhaald?
6. In hoeverre is er potentieel voor de bewaring van sporen en vondsten uit oudere periodes (steentijd tot en met nieuwe tijd)? Wat is de diepte van het archeologisch relevante niveau voor deze periodes? In hoeverre heeft er reeds verstoring plaatsgevonden?
7. Wat is de impact van de geplande werken op het ondergronds bewaarde erfgoed? In hoeverre zijn er mogelijkheden voor behoud in situ?

3 Methodiek van het onderzoek

3.1 Onderzoeksmethodiek

Om na te gaan of er archeologische en cultuurhistorische waarden in het plangebied aanwezig zijn en om een antwoord te kunnen geven op de in hoofdstuk 2 geformuleerde vraagstellingen, is een bureauonderzoek uitgevoerd. Hierbij zijn verschillende soorten bronnen geraadpleegd, die in hoofdstuk 5 besproken zullen worden (*assessment*). De meeste bronnen zijn online beschikbaar gesteld door de Vlaamse Overheid.

Om de fysische geografie van het projectgebied te onderzoeken zijn de bodemkaart, bodembedekkingskaart, erosiegevoeligheidskaart, tertiair geologische kaart en quartair geologische kaart geraadpleegd. Deze zijn online te raadplegen in de databases van Geopunt Vlaanderen (www.geopunt.be) en in de Databank Ondergrond Vlaanderen (www.dov.vlaanderen.be).

Om een beeld te krijgen van de historische (landschaps)ontwikkeling van het plangebied zijn de beschikbare historische en topografische kaarten geraadpleegd. De georeferende historische kaarten, dit zijn de kaart van Frickx (1712), de kaart van de Ferraris (1771-1778), de Atlas der Buurtwegen (1841) en de kaart van Vandermaelen (1846-1854), kunnen online geraadpleegd worden via het Geoportaal Onroerend Erfgoed (www.geo.onroenderfgoed.be).

De kaart van Popp en het Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw is voor dit gebied niet beschikbaar. Op dezelfde website zijn ook verschillende 20^e- en 21^e- eeuwse luchtfoto's te raadplegen. Daarnaast is gebruik gemaakt van ander historisch kaartmateriaal, o.a. uit de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, dat is in te zien via de website van Cartesius (www.cartesius.be). Voor de historische bronnen is gebruik gemaakt van de inventaris onroerend erfgoed en van schriftelijke bronnen. De combinatie van historische bronnen, historische kaarten, topografische kaarten en luchtfoto's zorgt ervoor dat de ontwikkeling van het projectgebied en de ruimere omgeving vanaf de 18^e eeuw tot het heden goed in beeld gebracht kan worden.

Om ook zicht te krijgen op de perioden vóór de 18^e eeuw is onderzocht of er zich in en/of nabij het plangebied archeologische resten in de ondergrond bevinden of reeds zijn onderzocht. Om dit te kunnen bepalen, zijn voornamelijk de online beschikbare gegevens geanalyseerd. Hierbij is in eerste instantie de database van de Centrale Archeologische Inventaris (CAI; www.cai.onroenderfgoed.be) bevraagd. Hierbij moet opgemerkt worden dat de CAI niet volledig is en geen garantie biedt op de aan- of afwezigheid van een eventuele archeologische site. Ook is www.inventaris.onroenderfgoed.be geraadpleegd voor het plangebied en de ruimere omgeving. Dit is verder in dit rapport verwerkt.

Naast het onderzoek naar de historische ontwikkeling van het gebied en de reeds gekarteerde archeologische vindplaatsen, dienen ook de geplande werkzaamheden en de (eventueel) hierbij horende verstoringen in kaart gebracht te worden. De beschrijvingen gebeuren op basis van de plannen en schetsen die de opdrachtgever ter beschikking heeft gesteld (hoofdstuk 4). Hiertoe behoren de plannen van en informatie over de bestaande bebouwing (“bestaande toestand”) en de bouwtekeningen van het te realiseren project (“nieuwe toestand”).

Op basis van alle beschikbare gegevens is tenslotte een conclusie getrokken omtrent de kans op de aanwezigheid van archeologisch erfgoed met een groot potentieel tot kennisvermeerdering, en de eventuele intactheid van een al dan niet aanwezige archeologische site (hoofdstuk 6). Hieruit vloeit een advies omtrent eventuele vervolgstappen die genomen moeten worden.

3.2 Rapportage en afbeeldingen

De indeling in hoofdstukken is reeds eerder beschreven. Wat betreft de afbeeldingen die in deze archeologienota zijn opgenomen, geldt dat zij alle zijn afgebeeld op klein formaat omwille van de opmaak van de tekst. In bijlage zijn de beschikbare plannen opgenomen.

De kaarten die gemaakt zijn op basis van de beschikbare bodemkaarten, luchtfoto's en CAI zijn zoveel mogelijk op eenzelfde schaal vervaardigd (zie ook figurenlijst). Omwille van de duidelijkheid (vb. situeren van het plangebied ten opzichte van de omringende omgeving) kan hiervan afgeweken zijn. Historische kaarten zijn op een andere schaal gemaakt om zo ook zicht te geven op een groter gebied, of juist in te zoomen op details.

De in deze archeologienota opgenomen informatie en plannen zijn vermeld met toezegging van de opdrachtgever.

4 Beschrijving van de geplande werkzaamheden

4.1 Bestaande toestand

Het plangebied bestaat uit 18 percelen met een totale oppervlakte van ca. 145.079 m². Alle percelen, met uitzondering van de wegenissen, zijn bebouwd (fig. 2). Samen met het Gesloten Onthaalcentrum en de kapel vormt het plangebied de kern van de voormalige Weldadigheidskolonie van Merksplas die werd opgericht in 1823-1825. Voor dit complex werd een erfgoednota opgesteld.¹ Hieruit is gebleken dat de kolonie is opgebouwd volgens een strak gedefinieerd assenpatroon met op de centrale as de huidige strafinrichting (het plangebied). Onderdelen van het complex zijn beschermd omwille van zijn esthetische, historische, natuurwetenschappelijke en socio-culturele waarde.

De desbetreffende archeologienota wordt opgesteld voor de eerste fase van de geplande werken. Deze omvatten renovatie- en restauratiewerken aan de gebouwen U, Z, K, Wf1, Wf2, M1, L, X1, X2, Wa1 en Wa2 (fig. 4).

Figuur 2. Inplantingsplan bestaande toestand.

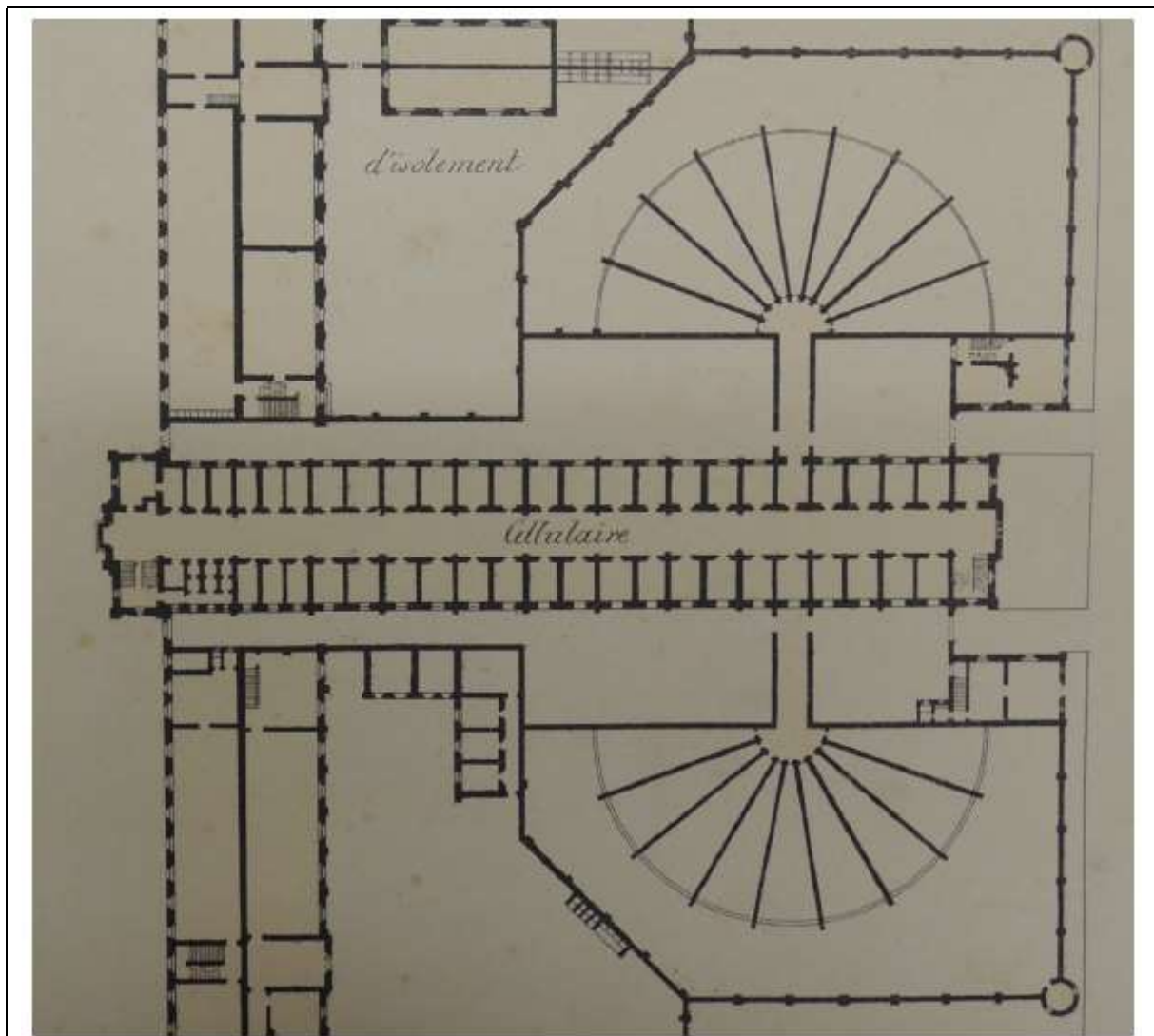
De bestaande gebouwen K en Z zijn omstreeks 1871 verbreed. Later, in 1960, zijn er moderniseringswerken uitgevoerd en zijn deze beide gebouwen volledig vervangen door een nieuwbouw. Tijdens die werken werd in gebouw K een kapel en cinemazaal ingericht. Nadien is het in gebruik genomen als zakkenplakkerij. Deze gebouwen waren niet onderkelderd en zouden bijgevolg ook niet diep gefundeerd zijn.

¹ Erfgoed en Visie bvba 2018.

Gebouw U werd in 1886 tussen de vleugels K en Z volledig vervangen door een nieuwbouw. Het monumentale gebouw herbergde 130 cellen voor eenzame opsluiting. Het gebouwen was opgetrokken met drie bouwlagen met een kelder. Het werd vermoedelijk gefundeerd op een diepte van ca. 135 cm -mv.

Vanuit dit gebouw waren twee halfronde wandelkoeren te bereiken die opgedeeld waren in individuele wandelingen. Deze waren gefundeerd op een diepte van ca. 80 cm -mv en werden in het begin van de 20^e eeuw grondig verbouwd en uitgebreid. Ondertussen zijn deze structuren echter reeds verdwenen en bleef enkel de buitenste ommuring bewaard (fig. 3).

Tevens zijn er aan weerszijden twee woningen op te merken, namelijk Wf1 en Wf2. Het zijn twee kleine, eenvoudige woningen die op het einde van de 19e of het begin van de 20e eeuw werden opgetrokken. Doorheen de tijd zijn deze woningen meermaals verbouwd of uitgebreid.

Figuur 3. Grondplan van gebouw U met de wandelkoeren.

Gebouwen M1 en L maken onderdeel uit van een industriële zone met bijgebouwen. Paviljoen M1 is één van de vier werkhuizen die werden opgetrokken in 1881. Later werd aan de zuidzijde een bijgebouw opgetrokken, namelijk gebouw L. Gebouw M1 werd grondig verbouwd en ook van structuur L kan men niet met zekerheid zeggen of dit al dan niet nog het oorspronkelijke bijgebouw is.

Gebouwen X1 en X2 behoren eveneens tot deze industriële zone. Gebouw X1 werd opgetrokken in 1913 en gebruikt voor het produceren van triplex door de landlopers die in de instelling verbleven. In 1954/1955 brak er brand uit in dit gebouw, waardoor een deel van de structuur teloor ging. Gebouw X2 werd gebruikt voor de opslag van de triplex.

Tot slot maken gebouwen Wa1 en Wa2 eveneens onderdeel uit van de eerste fase van de geplande werken. De eerste woning, Wa1, omvat een onderpastorie en de tweede woning, Wa2, een dokterswoning. Deze woningen werden opgetrokken in de 18^e eeuw en waren voorzien van alle moderne voorzieningen en een grote tuin. Beide woningen zijn tevens onderkelderd.

4.2 Nieuwe toestand

De opdrachtgever plant enerzijds restauratie- en renovatiewerken uit te voeren aan het bestaande complex en anderzijds sloop- en bouwwerken. De geplande werken zullen in vier verschillende fasen uitgevoerd worden waarvan nu enkel en alleen de eerste fase besproken zal worden (fig. 4).

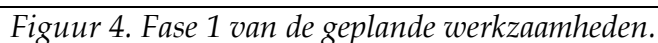
De eerste fase omvat onder andere het verbouwen van paviljoen U (afb. 8). De geplande werken die mogelijk een impact hebben op de ondergrond, is het vernieuwen van de bestaande vloer. Hiervoor wordt de bestaande vloer opgebroken en wordt een deel uitgegraven. De huidige voeren bevinden zich op 47 cm boven het maaiveld. Nadien wordt een nieuwe betonplaat gegoten en een nieuwe dekvloer aangelegd waarop nieuwe, keramische tegels gelegd zullen worden.

De bijgebouwen Wf1 en Wf2 aan weerszijden van paviljoen U zullen eveneens verbouwd worden. Ten eerste worden de uitbreidingen aan de oorspronkelijke volumes gesloopt om de gebouwen in hun oorspronkelijke staat te herstellen. Nadien zal men alle vloeren en binnenmuren verwijderen en de bestaande kelder opvullen. Daarna wordt een nieuwe vloerplaat aangelegd en worden er betonnen muren langs alle bestaande buitenmuren opgetrokken.

Paviljoenen Z en K ten noorden van paviljoen U zullen volledig gesloopt worden en vervangen worden door een nieuwbouw. Deze nieuwbouw komt op exact dezelfde plaats te staan als de huidige structuren.

Paviljoen L en gebouw X1 zullen eveneens volledig gesloopt worden vanwege de slechte staat van de gebouwen. Er komt hier geen nieuwbouw voor in de plaats.

De dokterswoning (Wa2) wordt herbestemd als tijdelijke logeerplaats van het personeel van de gevangenis. Daarvoor wordt er teruggegaan naar het historisch uitzicht van de woning. Dit houdt in dat de gevels en de daken worden gerestaureerd en de niet oorspronkelijke volumes van de woning worden afgebroken. Verder wordt ook het interieur volledig gerestaureerd.

5 Archeologisch bureauonderzoek

In dit hoofdstuk wordt verslag uitgebracht van het bureauonderzoek naar de archeologische en historische kennis over het plangebied (*assessment-rapport*). De hierbij gehanteerde methoden, technieken en criteria zijn beschreven in hoofdstuk 3.

5.1 Archeologische voorkennis

Er is nog geen archeologisch onderzoek in welke vorm dan ook uitgevoerd binnen de grenzen van het plangebied. Deze bureaustudie is met andere woorden het eerste onderzoek dat voor deze locatie wordt uitgevoerd. Voor het plangebied werd wel een erfgoednota opgesteld om de historische waarde van het complex in te schatten. Buiten de grenzen van het plangebied zijn op verschillende locaties al archeologisch onderzoek uitgevoerd. Deze worden beschreven in paragraaf 5.6.

5.2 Historische bronnen

Voor het historisch onderzoek is gebruik gemaakt van de gegevens uit de inventaris onroerend erfgoed en heemkundige literatuur online. De geschiedenis van Merksplas is vooral een geschiedenis van een rurale dorpsgemeenschap waar gedurende lange tijd de focus op landbouwexploitatie van het omliggende landschap heeft gelegen.

Merksplas wordt voor het eerst vermeld in 1148 als '*Marchblas*' wat grenswater betekent. Onder de Karolingers zou Merksplas afhankelijk geweest zijn van de Antwerpse burcht als onderdeel van het domein Furgular (mogelijk Rijkervorsel). In de 11^e eeuw en het begin van de 12^e eeuw behoorde Merksplas waarschijnlijk toe aan een aantal wereldlijke grootgrondbezitters die hun goederen in leen hadden van de markgraaf van Antwerpen of de hertog van Brabant in ruil voor bewezen diensten. Deze heren woonden op de zogenaamde 'motteburcht' op het Hofeinde.

Circa 1124 werd dit 'Hof van Merksplas' samen met een hele reeks andere Kempense goederen aan de pas gestichte Sint-Michielsabdij in Antwerpen geschonken. Rond die tijd zou ook de parochie van Merksplas ontstaan zijn. In het midden van de 12^e eeuw werd ter hoogte van de huidige Sint-Willibrorduskerk een nieuw kerkje opgericht.

Burgerlijk en juridisch ressorteerde Merksplas sedert 1356 onder het Land van Turnhout dat binnen het markgraafschap Antwerpen in het kwartier van Turnhout was ingelijfd. Deze geschiedenis van Merksplas en het Land van Turnhout liep parallel.

Op kerkelijk vlak behoorde Merksplas tot het bisdom Kamerijk. In de 9^e eeuw bezat de abdij van Echternach het tiendenrecht van Merksplas, maar later kwam ook dit in handen van de bisschop van Kamerijk. In 1842 werd Merksplas een onafhankelijke parochie.

Sinds 1210 had de abdij ook een schepenbank die te hoofde ging bij de schepenen van Antwerpen. De hertogelijke schepenbank, ingesteld in 1404, ging te hoofde bij de hoofdbank van Zandhoven.²

² <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/121654>.

De kolonie van Merksplas, waarvan het plangebied deel uitmaakt, werd gesticht in 1823. Er werd toen begonnen met de oprichting van een 'onvrije kolonie'. Het complex had vier vleugels en een binnenplaats dat ateliers en een school bevatte. Het werd geopend in 1825 en bood al snel onderdak aan 600 bedelaars. Omwille van talrijke ontvluchtingen, werd in 1893 begonnen met het graven van een ringgracht, die nu nog grotendeels aanwezig is.

Het complex bestaat heden ten dage nog uit een kerk in eclectische stijl, een strafinrichting in laat-classicistische stijl, een grote boerderij met stallen en woonhuis, bedrijfsgebouwen, personeelswoningen met tuin en een schoolgebouw. Daarnaast zijn ook nog restanten van een kleine boerderij en een kerkhof te situeren.³

Verder heeft Merksplas voornamelijk een agrarische geschiedenis, wat ook op de historische kaarten te zien is.

5.3 Cartografische bronnen

Voor dit gedeelte van het onderzoek zijn de kaarten van Frickx, van de graaf De Ferraris, de Atlas der Buurtwegen, de Poppkaart en van Vandermaelenkaart gebruikt. De topografische kaart van het Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw is voor dit plangebied niet beschikbaar.⁴ Er zijn in dit kader ook recente topografische kaarten bekeken.

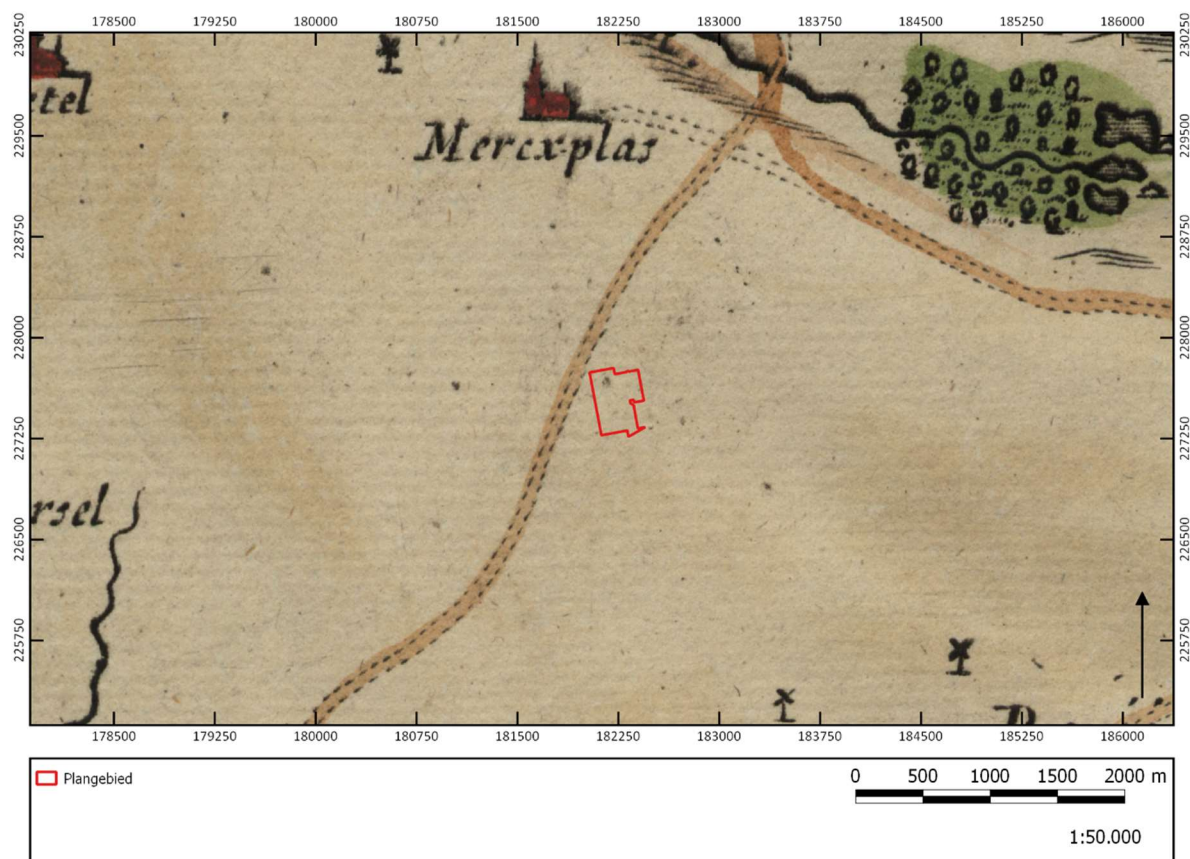
Het plangebied ligt ten zuiden van de historische dorpskern van Merksplas. Als algemeen referentiekader lijkt de Frickxkaart (fig. 5) echter moeilijk als alleenstaand cartografisch document leesbaar. De kaart is te algemeen om er duidelijke informatie over het plangebied uit af te leiden. Daarenboven kan de kaart niet goed gegeorefereerd worden.

De Ferrariskaart (1771-1778) is op deze locatie alvast duidelijk en gedetailleerd te plaatsen (fig. 6). Op deze kaart is het plangebied goed te zien. Het toont aan dat het plangebied buiten de bewoningskern van Merksplas gelegen is en dat het terrein uit heidegrond bestaat met hier en daar enkele vennetjes. Aan de zuidoostelijke rand van het plangebied loopt een weg langs en doorheen het terrein. Verder zijn ten oosten twee gehuchten te zien.

Ongeveer driekwart eeuw later worden de kaarten van de Atlas der Buurtwegen (1841) gemaakt (fig. 7). Daar is een gelijkaardig wegpatroon te zien. Daarenboven is de perceelsindeling van de omgeving goed herkenbaar, al verschilt die nog sterk van de huidige indeling. Het plangebied is bebouwd aan de noordelijke en zuidelijke perceelgrens (hier staat telkens één gebouw) en centraal is een structuur aangegeven waarvan de aard onbekend is. Het bodemgebruik is hier niet op af te lezen, maar mogelijk was het in die tijd nog steeds heidegrond.

³ <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/135010>

⁴ Alle gebruikte kaarten en luchtfoto's kunnen online geraadpleegd worden op <http://www.geopunt.be>. Dit zal niet elke keer herhaald worden bij de desbetreffende kaartbeschrijving.

Figuur 5. Uitsnede uit de Frickxkaart (1744). ©LARES

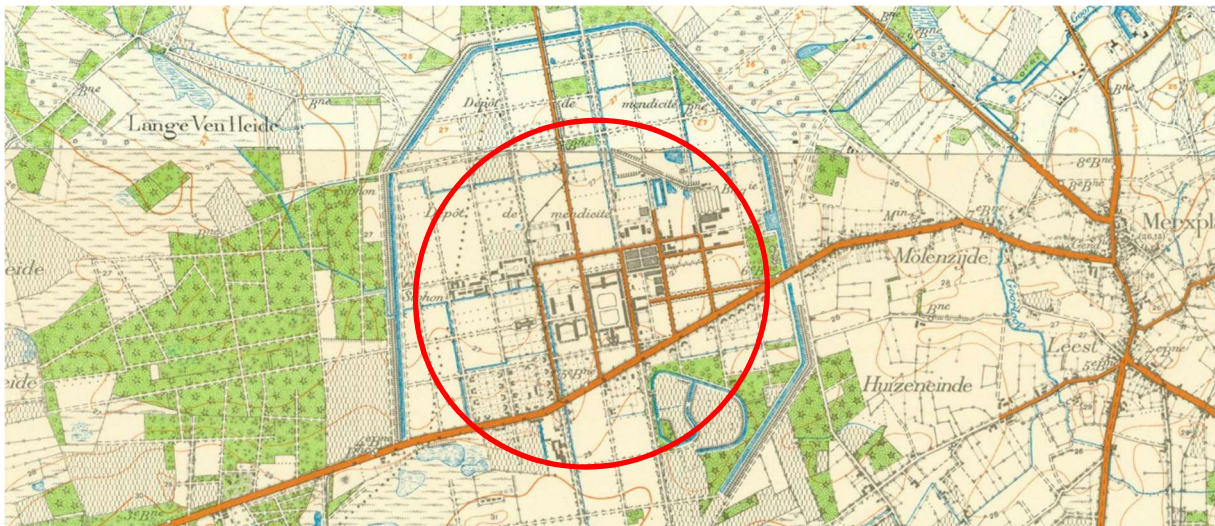

Figuur 6. Uitsnede uit de Ferrariskaart (1771-1778). ©LARES

De hierboven besproken historische kaarten tonen een veranderend beeld in en rond het plangebied vanaf de tweede helft van de 18^e eeuw tot het einde van de 19^e eeuw. Het plangebied is lange tijd onbebouwd en heidegrond gebleven, maar vanaf de tweede helft van de 19^e eeuw is het terrein bebouwd en heeft deze bebouwing zich steeds verder uitgebreid. In de omgeving van het plangebied daarentegen zijn weinig veranderingen op te merken.

This historical map shows the Merxplas area in Belgium. A red circle highlights the 'Colonie Agricole de l'Etat' (State Agricultural Colony). The map includes labels for 'Lange Ven Heide', 'Merxplas', 'Molenzijde', 'Herenhof Heide', 'Huizenheide', and 'Leeuw'. A red line indicates a boundary or road passing through the colony.

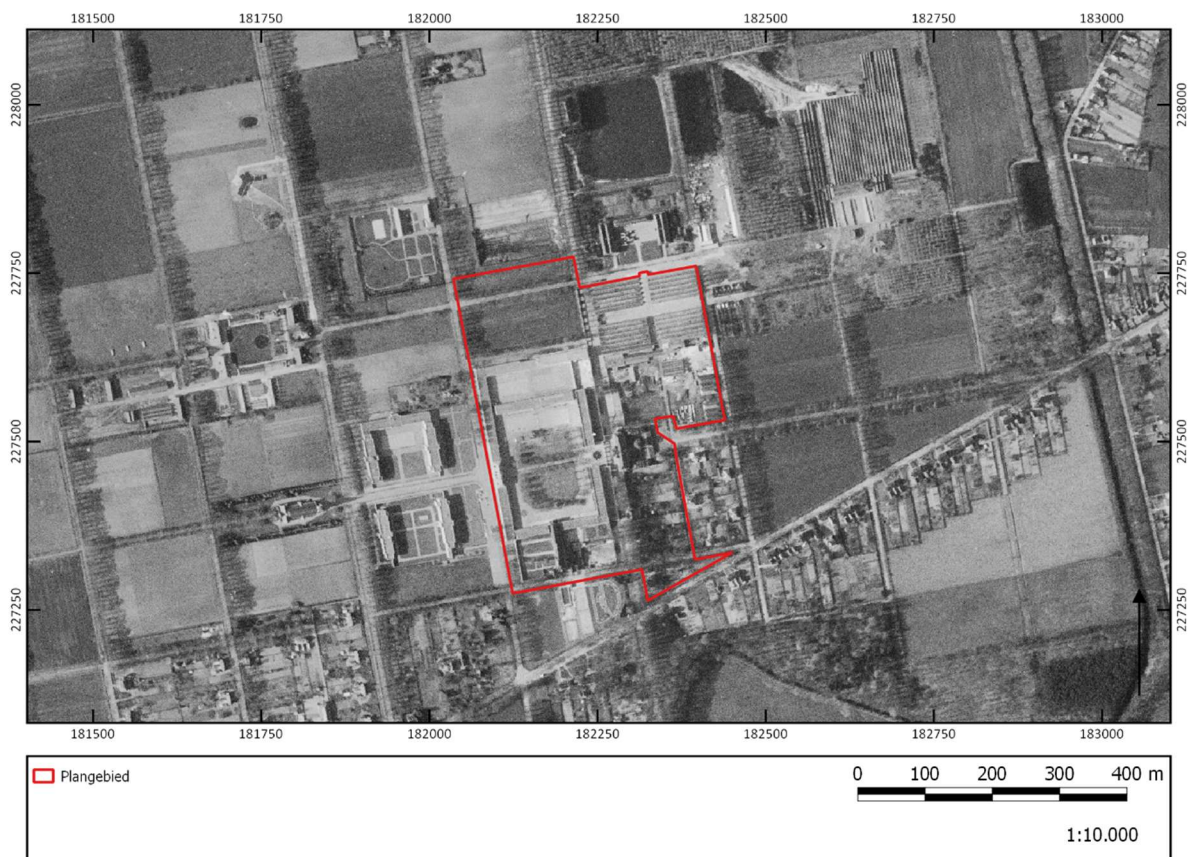
⁵ Voor het meest complete overzicht aan georeferendeerde topokaarten voor het plangebied zie www.cartesius.be.

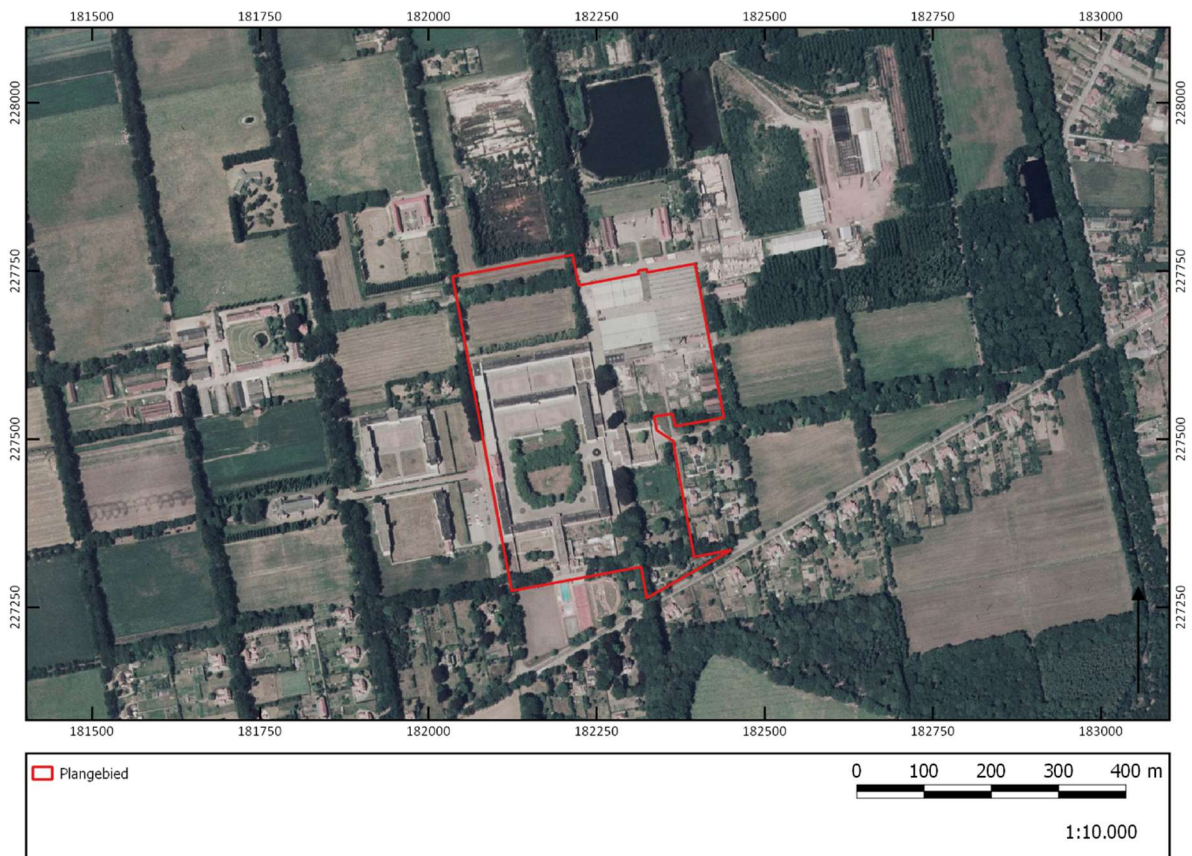
Figuur 10. Uitsnede uit de topografische kaart van België van 1939. ©CARTESIUS

5.4 Luchtfotografie

Ter aanvulling van de 18^e- tot 20^e-eeuwse historische kaarten zijn ook recentere luchtfoto's uit verschillende jaartallen bekeken.

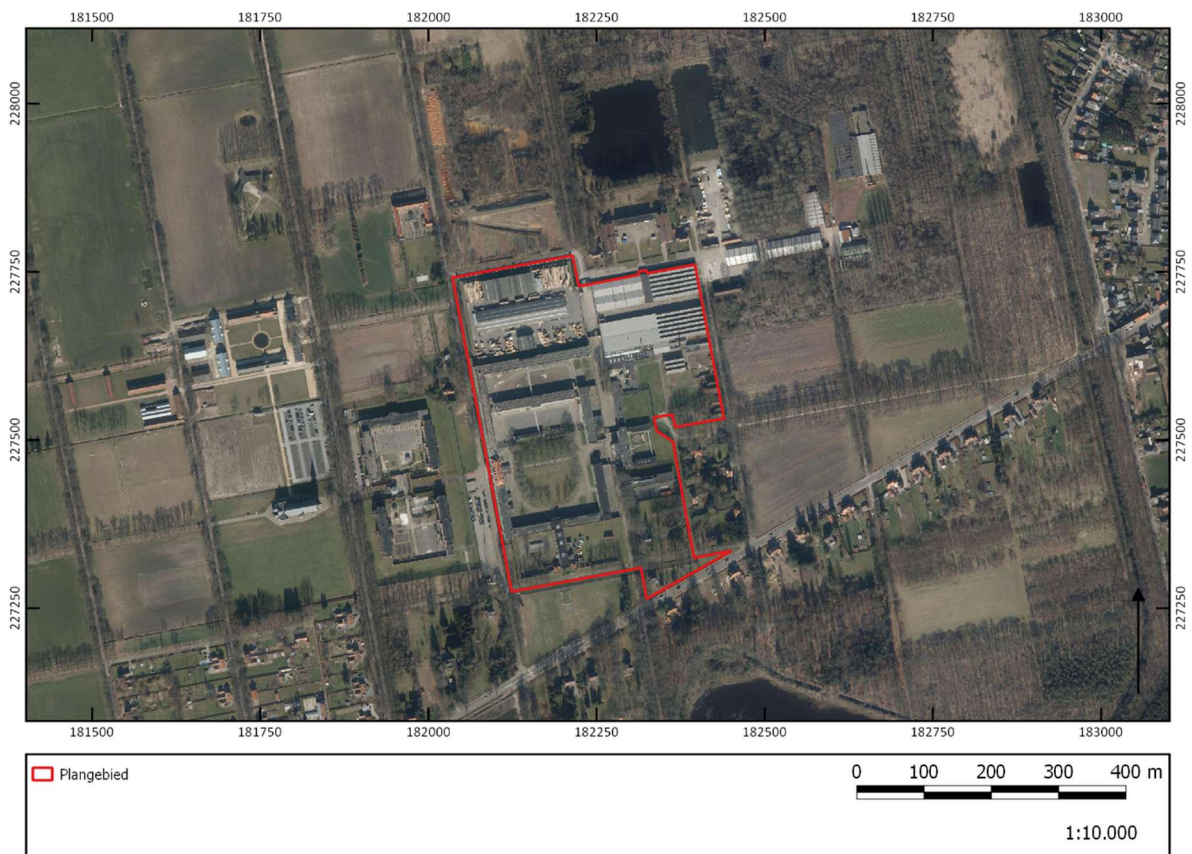

Figuur 11. Uitsnede van de luchtfoto uit 1971. ©LARES

Figuur 12. Uitsnede van de luchtfoto uit 1979-1990.

©LARES

Figuur 13. Uitsnede van de luchtfoto uit 2018.

©LARES

De luchtfoto uit 1971 (fig. 11) is zeer grofkorrelig maar toont wel aan dat het plangebied grotendeels bebouwd is. Verder zijn hier en daar enkele groenzones die bestaan uit grasland en bomen.

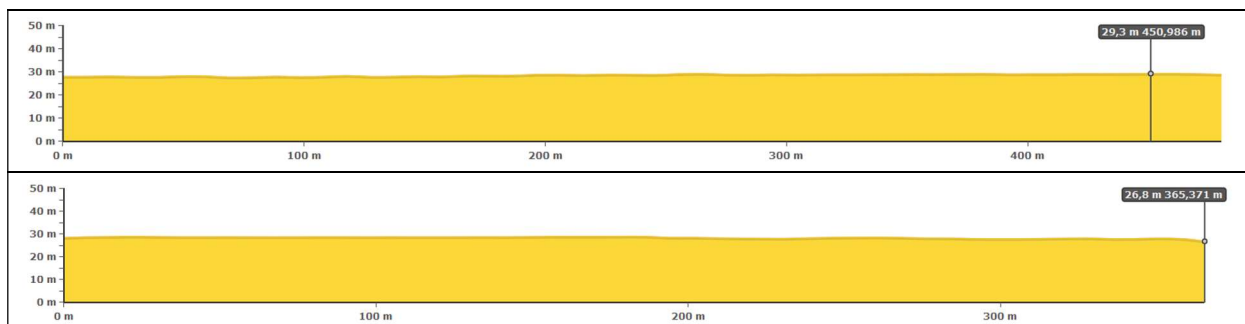
De situatie op de luchtfoto uit 1979-1990 (fig. 12) sluit hier grotendeels bij aan. Binnen het plangebied zijn geen merkbare veranderingen te zien. Gedurende de daaropvolgende jaren worden ook geen wijzigingen in de bebouwing aangebracht.

Op de recente luchtfoto van 2018 (fig. 13) is te zien dat er de noordwestelijke hoek van het plangebied, dat voordien akkerland was, nu ook bebouwd is. Buiten dat, zijn er geen grote veranderingen op te merken op de luchtfoto.

5.5 Geo(morfo)logie en bodem

Om de geomorfologie en de bodemopbouw van het plangebied te bestuderen, zijn de bodemkaart van Vlaanderen, de potentiële bodemerosiekaart, de bodembedekkingskaart en de tertiair en quartair geologische kaarten gebruikt.⁶ Om te kijken hoe de landschappelijke hoogteligging van het plangebied is ten opzichte van een grotere omgeving en de relatie van het plangebied tot beek- en riviervalleien zich verhoudt is het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II bestudeerd.

Het plangebied loopt geleidelijk aan op in zuidelijke richting, van een hoogte van ca. 28 m +TAW naar een hoogte van 29,3 m +TAW. Dit is in de richting van de top van de heuvelrug. Ten noorden stroomt de Mark (fig. 14a).

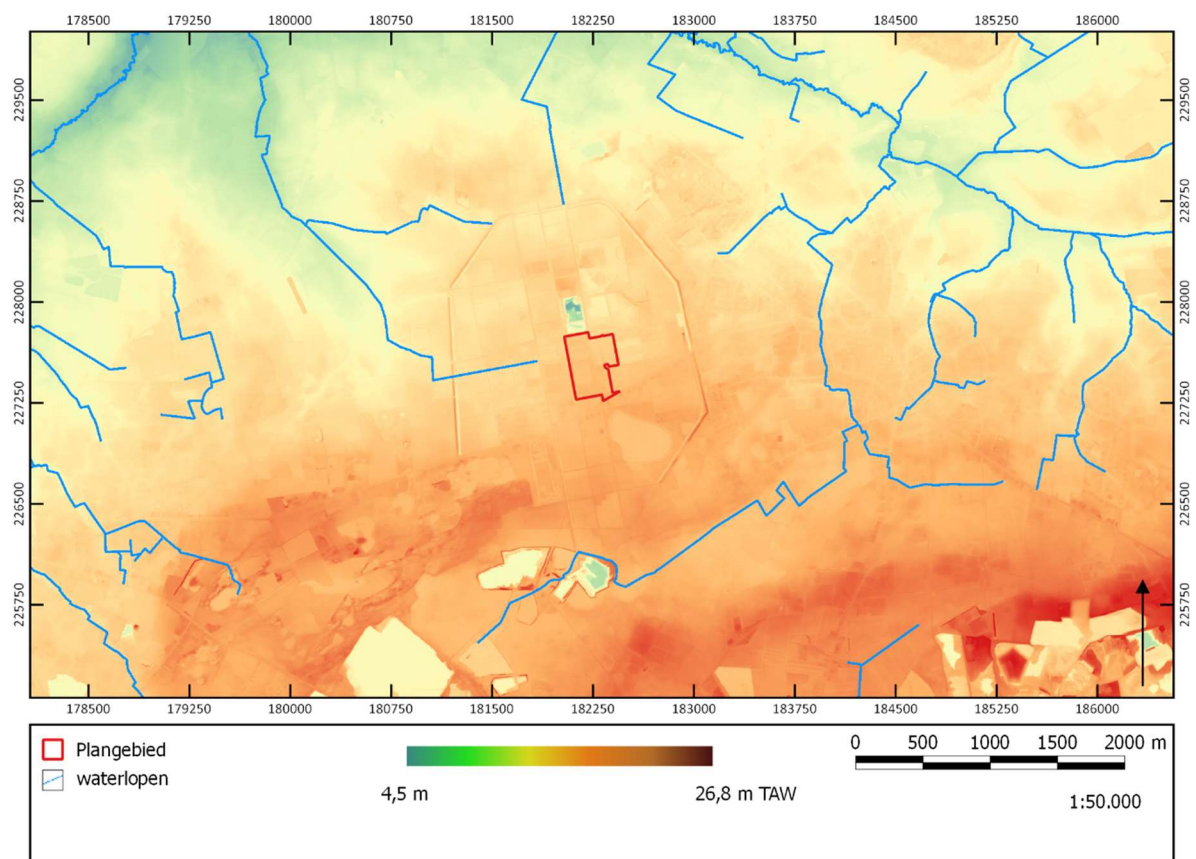

Figuur 14. Terreindoorsnede: boven NW-ZO; onder W-O.

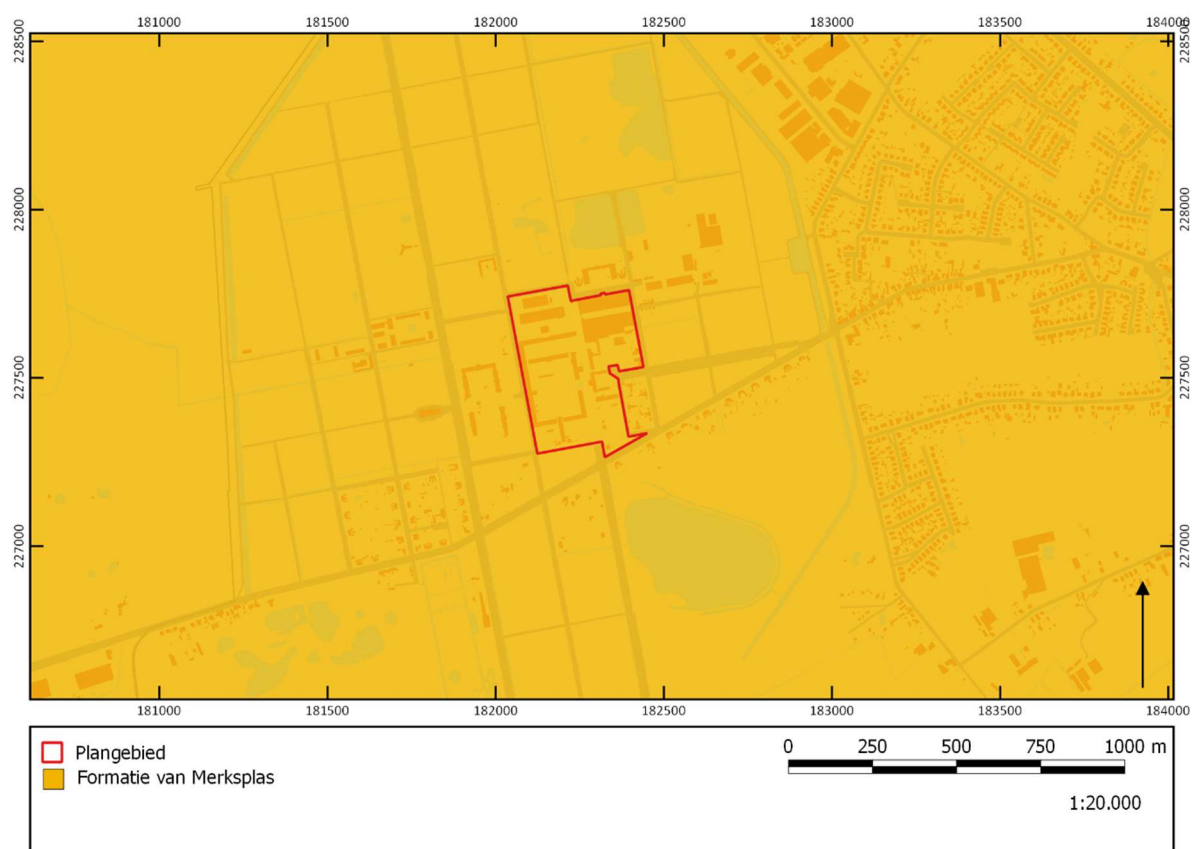
5.5.1 Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II

Het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II (fig. 15) wijst hetzelfde uit. Het plangebied is gelegen in een gradiëntzone op de helling van een heuvelrug die oost-west georiënteerd is. Het plangebied loopt in noordelijke richting af van 29,3 m +TAW naar een hoogte van 28 m +TAW in de richting van de Mark.

⁶ Alle bodemkaarten kunnen gevonden worden op www.dov.vlaanderen.be.

Figuur 15. Hoogteligging op het digitaal hoogtemodel Vlaanderen II. ©LARES

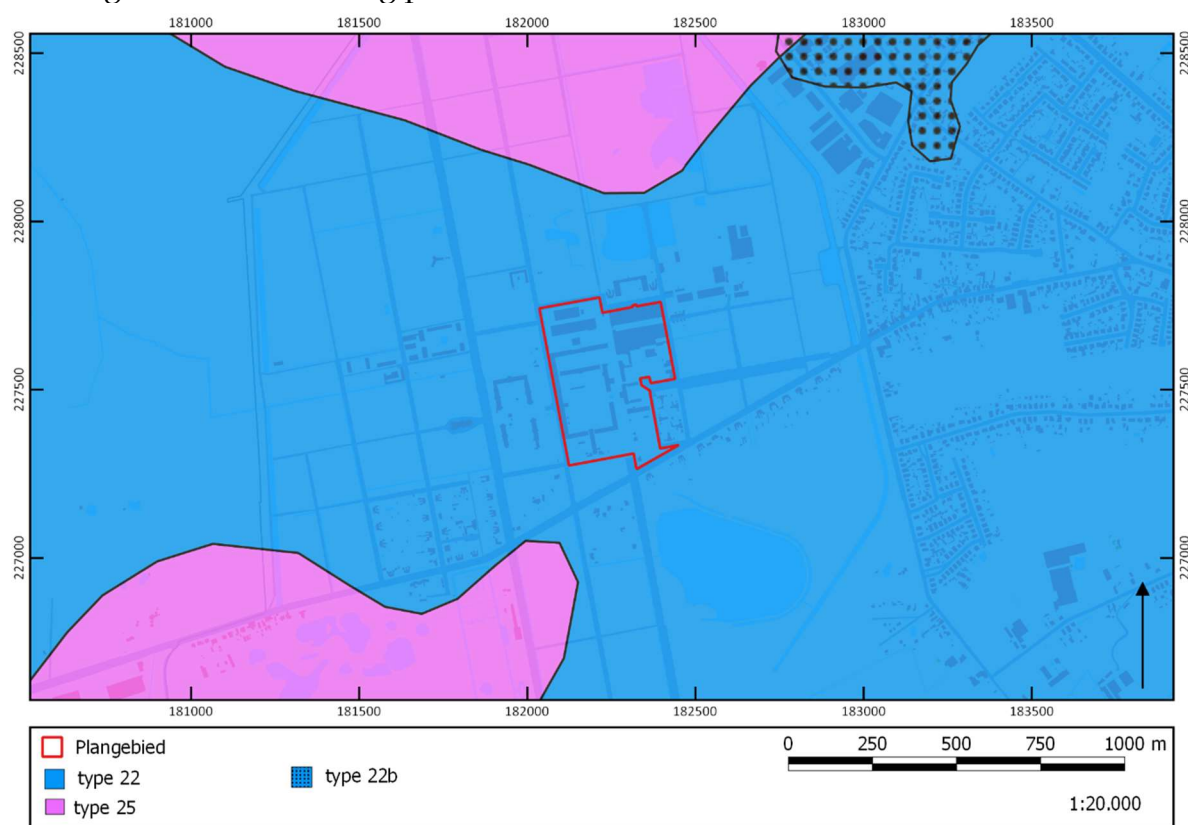
Figuur 16. Uitsnede van de tertiair geologische kaart. © LARES

5.5.2 Tertiair geologische kaart

Op de tertiair geologische kaart (fig. 16) ligt het plangebied op een ondergrond dat benoemd wordt als de Formatie van Merksplas. Deze sedimenten bestaan uit grijze grove tot half grove licht glauconiethoudende zanden. In de afzetting komen houtfragmenten voor en soms zijn schelpfragmenten aan de basis van deze formatie terug te vinden. De Formatie van Merksplas is in een estuariene omgeving afgezet. De maximumdikte bedraagt ca. 30 m. Op basis van de geologische boring binnen het plangebied kan vastgesteld worden dat deze formatie op een diepte van ca. 3 m -mv voorkomt.⁷

5.5.3 Quartair geologische kaart

Op de quartair geologische kaart (fig. 17) wordt aangegeven dat in het plangebied hellingsafzettingen uit het quartair voorkomen onder de eolische afzettingen.⁸ De basis van de quartairgeologische sequentie wordt gevormd door getijdenafzettingen (estuariene afzettingen) met mogelijk intercalatie van fluviatele en eolische afzettingen die uit het vroeg pleistoceen dateren.

Figuur 17. Uitsnede van de quartair geologische kaart. © LARES

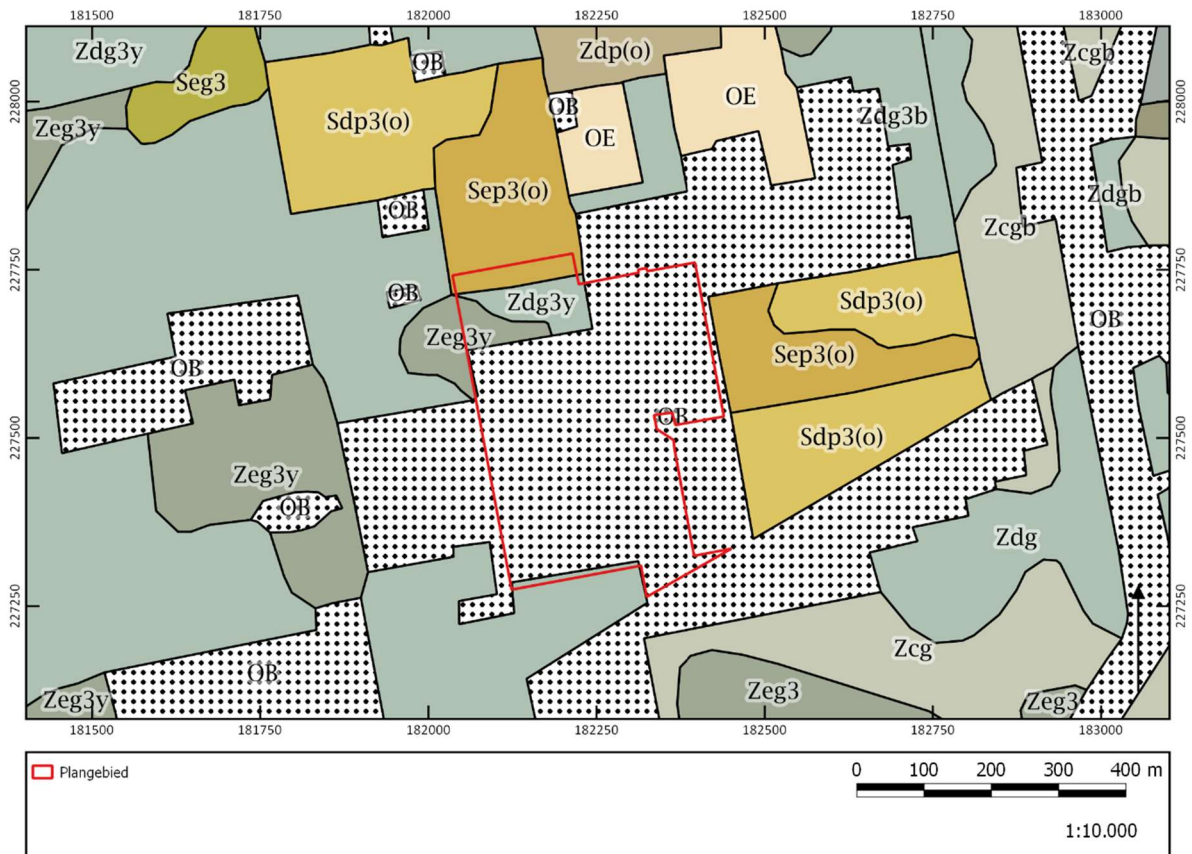
5.5.4 Bodemtype

Op de bodemkaart van Vlaanderen (fig. 18) blijkt dat het plangebied grotendeels

⁷ Jacobs et.al. 2010.

⁸ www.dov.vlaanderen.be en www.geopunt.be.

gelegen is in een zone dat als bebouwde zone (OB) staat aangeduid. Hoewel deze gebieden in de regel ook bebouwd zijn, blijkt toch dikwijls dat deze zones zeer ruim zijn genomen en dat er toch ook regelmatig onbebouwde terreinen mee worden aangegeven. Dat is in het geval van het plangebied niet zo. Het plangebied is wel degelijk grotendeels bebouwd en verhard.

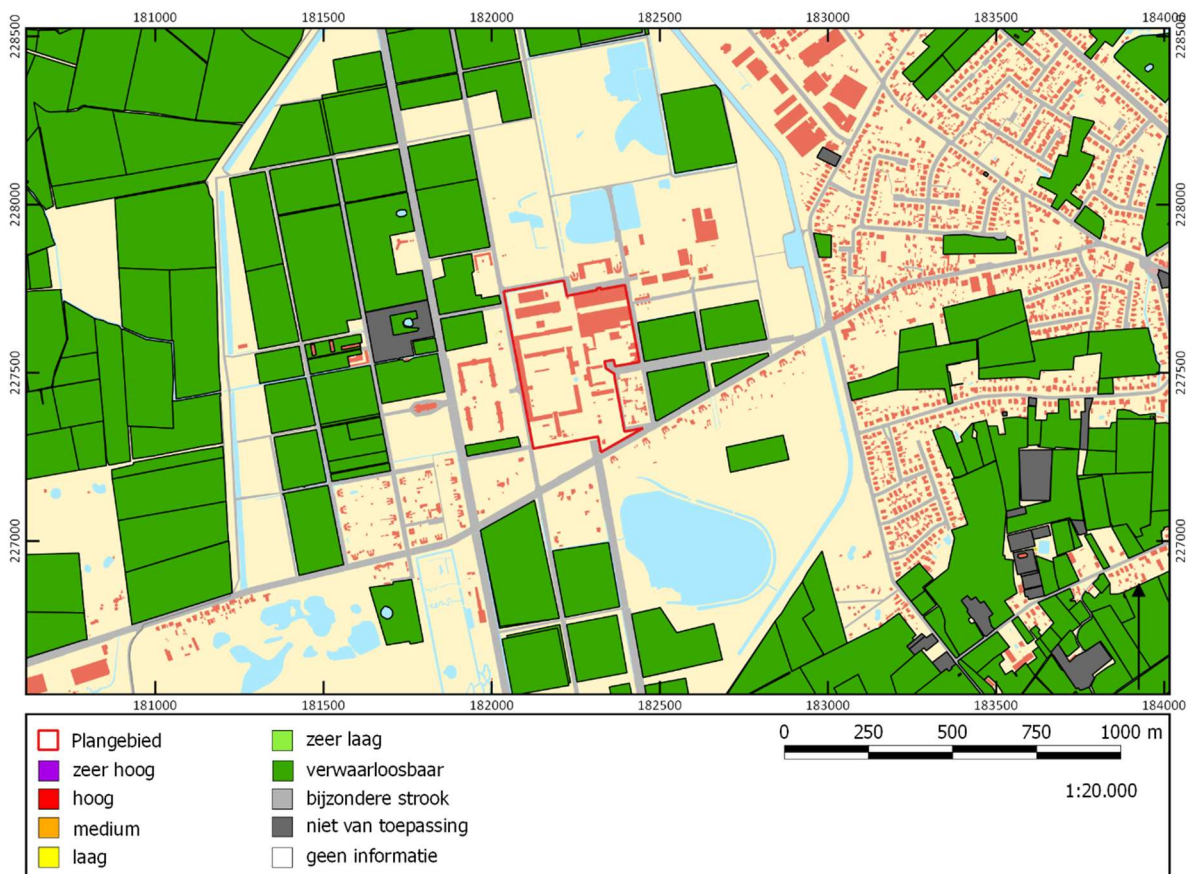
Figuur 18. Uitsnede van de bodemkaart. © LARES

In het noordelijke gedeelte van het plangebied en aan de zuidelijke perceelgrens wordt nog een natuurlijke bodem gekarteerd. Deze bestaat uit een Zdg3y- en een Zeg3y-bodem.

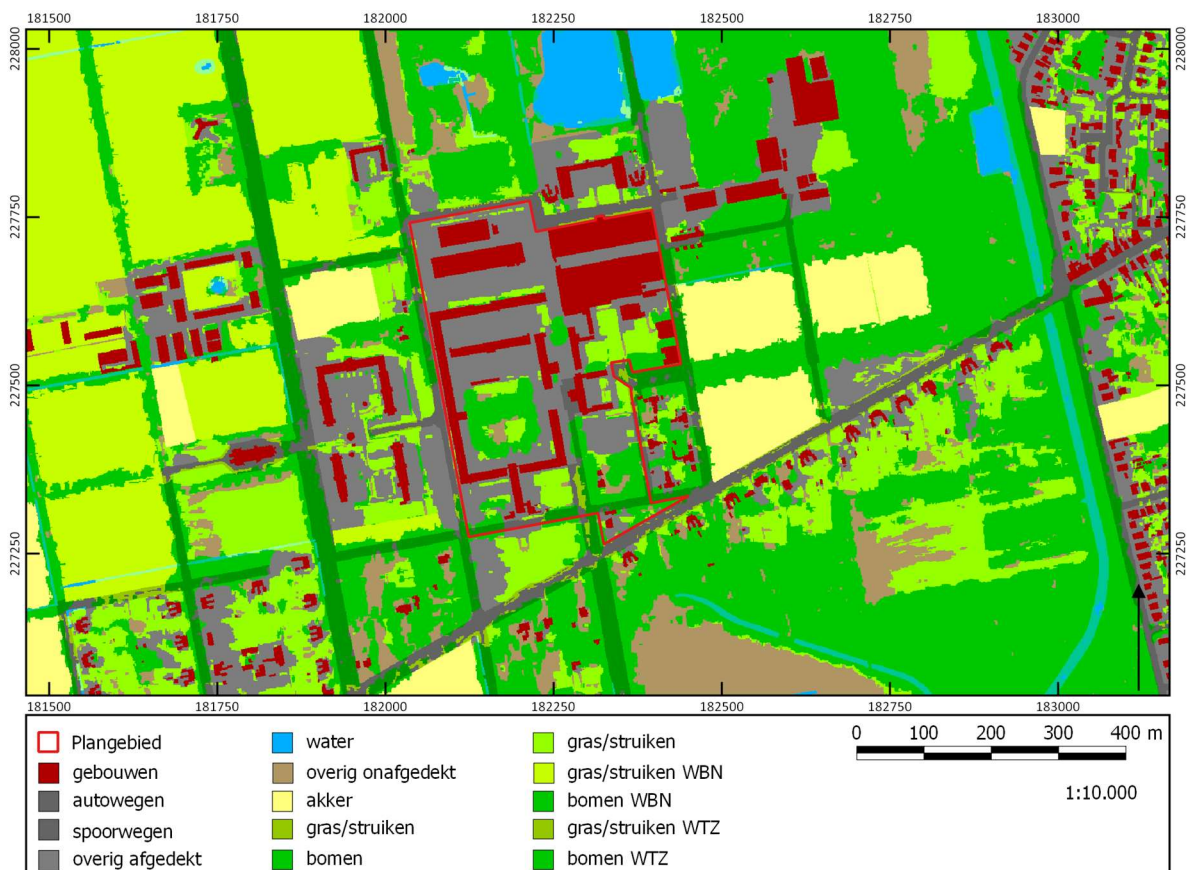
Een Zdg3y-bodem omvat een matig natte zandgrond met duidelijke humus en/of ijzer B-horizont. Deze podzolen verschillen van de postpodzolen door de morfologie van de B-horizont die hier intact bewaard bleef. Hij is op veel plaatsen verkit en gemiddeld ongunstiger dan deze met een verbrokkelde B-horizont. Verder hebben deze bodems een heterogene Ap en komen er gleyverschijnselen voor op minder dan 60 cm diepte. In bodems met sterke ijzeraccumulatie kunnen er in de B-horizont ijzerconcreties voorkomen.

Een Zeg3y-bodem betreft een natte zandgrond met reductie en duidelijke humus en/of ijzer B-horizont. De humeuze bovengrond van deze podzolen wisselt van dun (<20 cm) tot dik (>40 cm). De kleur is veelal grijs en de bruine bovengrond wijst op een recente overstuiving. Roestverschijnselen beginnen onderaan de bouwvoor en de reductiehorizont tussen 100 en 120 cm.⁹

⁹ Van Ranst & Sys 2000.

Figuur 19. Uitsnede van de potentiële bodemerosiekaart. © LARES

Figuur 20. Uitsnede van de bodembedekkingskaart.

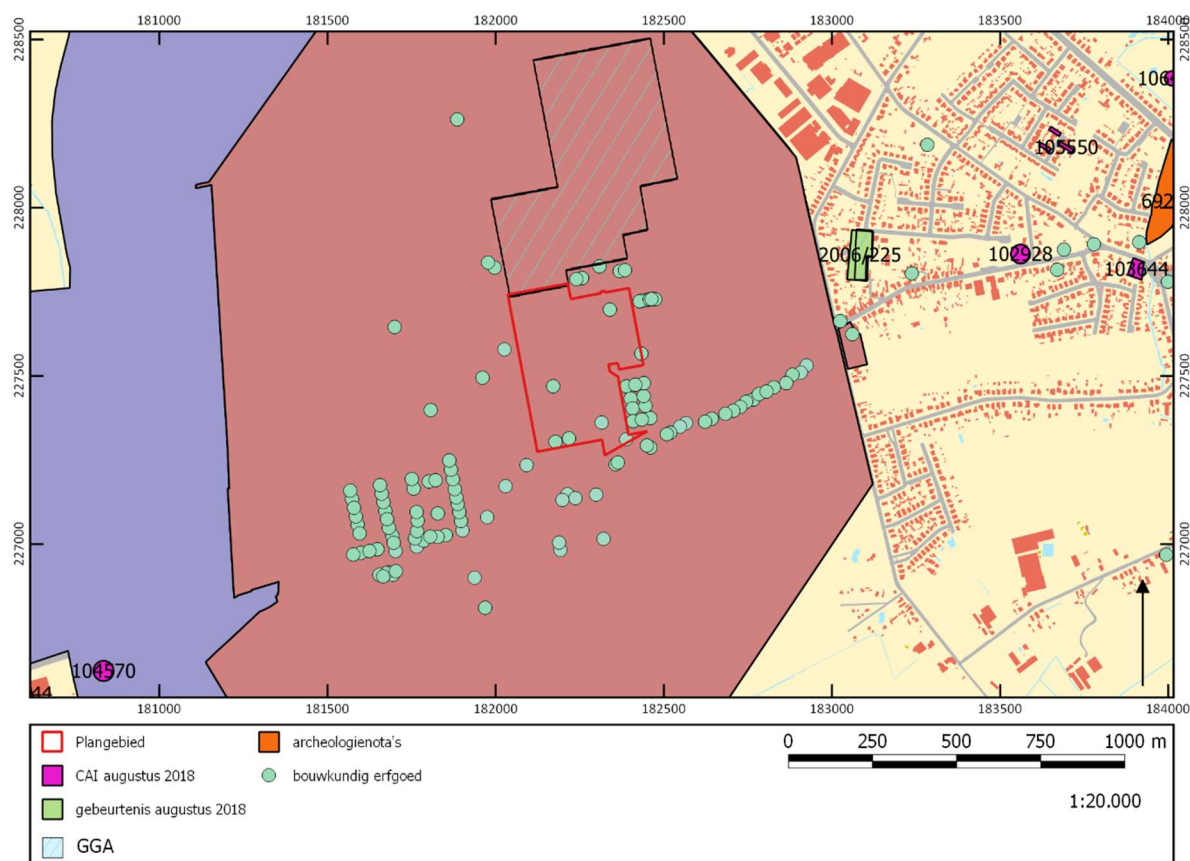
©LARES

5.5.5 Potentiële bodemerosie en bodembedekking

De potentiële bodemerosiekaart per perceel (fig. 19) geeft geen verdere informatie over het plangebied. De aanpalende percelen worden als verwaarloosbaar gekarteerd. Uit de bodembedekkingskaart (1 m resolutie) (fig. 20) blijkt een situatie die grotendeels overeenkomt met de huidige werkelijkheid, zoals hierboven reeds uitgebreid beschreven.

5.6 Archeologische bronnen

De CAI is weliswaar niet compleet, maar binnen het plangebied werden alvast geen archeologische waarden aangetroffen (fig. 21).¹⁰ In de bredere omgeving beschikken we over enige informatie. Niet alle waarden zullen hieronder worden opgesomd, alleen diegene op relatief korte afstand van het plangebied.

Figuur 21. Overzicht van de waarden uit de CAI. ©AGENTSCHAP OE/LARES

Centraal Archeologische Inventaris:

STEENTIJD:

- **CAI ID 105550:** Het Steeke, Merksplas: losse vondst van lithisch materiaal.

¹⁰ Voor alle waarden die in deze tekst zijn opgenomen, geldt dat de CAI is geraadpleegd op 20 juli 2019 (<https://cai.onroerenderfgoed.be>). Per genoemde waarde zal dit niet meer herhaald worden. Hetzelfde geldt voor de inventaris van het onroerend erfgoed.

- **CAI ID 106432:** Schuivenoord, Merksplas: losse vondst van lithisch materiaal.

METAALTIJDEN:

- **CAI ID 104570:** Brebos, Rijkevorsel: grafheuvel zonder datering.

LATE MIDDELEEUWEN:

- **CAI ID 102928:** Molenzijde, Merksplas: molen uit de late middeleeuwen, genaamd 'Arbeid Adelt'. Oudste vermelding dateert van 1155. Molen in 1946 vernield door een storm.

MIDDELEEUWEN – ALGEMEEN:

- **CAI ID 220606:** Molenzijde, Merksplas: losse vondst van een metalen voorwerp, namelijk een spinlood.

ONBEPAALD:

- **CAI ID 103644:** Molenzijde, Merksplas: paalsporen die niet nader gedateerd konden worden. Aangetroffen tijdens een controle van werken.
- **CAI ID 105549:** Het Steeke, Merksplas: paalgaten en greppels, sterk gepodzoliseerde sporen, vermoedelijk post middeleeuws.
- **CAI ID 105551:** Het Steeke, Merksplas: 7 sporen met houtskoolpartikels, niet nader gedateerd.

Overige inventarissen:

Voor de vermelding van overige inventarissen hebben we ons beperkt tot wat er op korte afstand van het plangebied aanwezig is.

- **AN ID 6926:** In dit bureauonderzoek werd vastgesteld dat er archeologische resten en sporen vanaf het paleolithicum tot en met de nieuwe tijd konden voorkomen. Er was geadviseerd om vervolgonderzoek in de vorm van landschappelijke boringen uit te voeren.

Verder zijn er geen waarden gevonden voor de onmiddellijke omgeving van het plangebied in:

- Vastgestelde inventaris/wetenschappelijke inventaris (landschapsatlas, historische tuinen en parken, houtige beplantingen, archeologische zones, bouwkundig erfgoed – gehelen, orgels, wereldoorlog relictten)
- Unesco Werelderfgoed
- Beheersplannen
- Erfgoedlandschappen

6 Synthese

6.1 Onderzoeksvragen

De volgende onderzoeksvragen zijn voorafgaand aan de bureaustudie geformuleerd:

1. Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische en cultuurhistorische potentieel van het terrein?
2. Welke archeologische sites zijn bekend in of nabij het projectgebied?
3. Wat is de landschapshistoriek/evolutie in gebruik van het terrein?
4. Wat is de impact van de geplande werken?
5. Levert het huidige bronnenmateriaal voldoende informatie op of is er aanvullend vooronderzoek (al dan niet met ingreep in de bodem) nodig? In het laatste geval: welke methode levert het meeste informatie op?

Daarnaast zijn nog enkele bijkomende onderzoeksvragen opgesteld door het agentschap Onroerend Erfgoed:

6. Zijn er nog funderingen of gebouwdelen (bv. in de kelders van de bestaande gebouwen?) aanwezig uit de Hollandse fase?
7. Zijn er op de terreinen nog funderingen of sporen terug te vinden van verdwenen constructies (bv. gashouders, sanitaire voorzieningen, watertoren, ...)?
8. Zijn er sporen terug te vinden op basis waarvan de oorspronkelijke locatie van het deels verplaatste hekwerk op de erekoer kan worden vastgesteld?
9. Zijn er sporen terug te vinden waardoor de oorspronkelijke verharding van de paden en koer duidelijk wordt?
10. Zijn er sporen terug te vinden waardoor de oorspronkelijke tuinaanleg van aanplantingen op de erekoer, Engelse tuinen, ... kan worden geïdentificeerd of achterhaald?
11. In hoeverre is er potentieel voor de bewaring van sporen en vondsten uit oudere periodes (steentijd tot en met nieuwe tijd)? Wat is de diepte van het archeologisch relevante niveau voor deze periodes? In hoeverre heeft er reeds verstoring plaatsgevonden?
12. Wat is de impact van de geplande werken op het ondergronds bewaarde erfgoed? In hoeverre zijn er mogelijkheden voor behoud in situ?

6.2 Beantwoording van de onderzoeksvragen

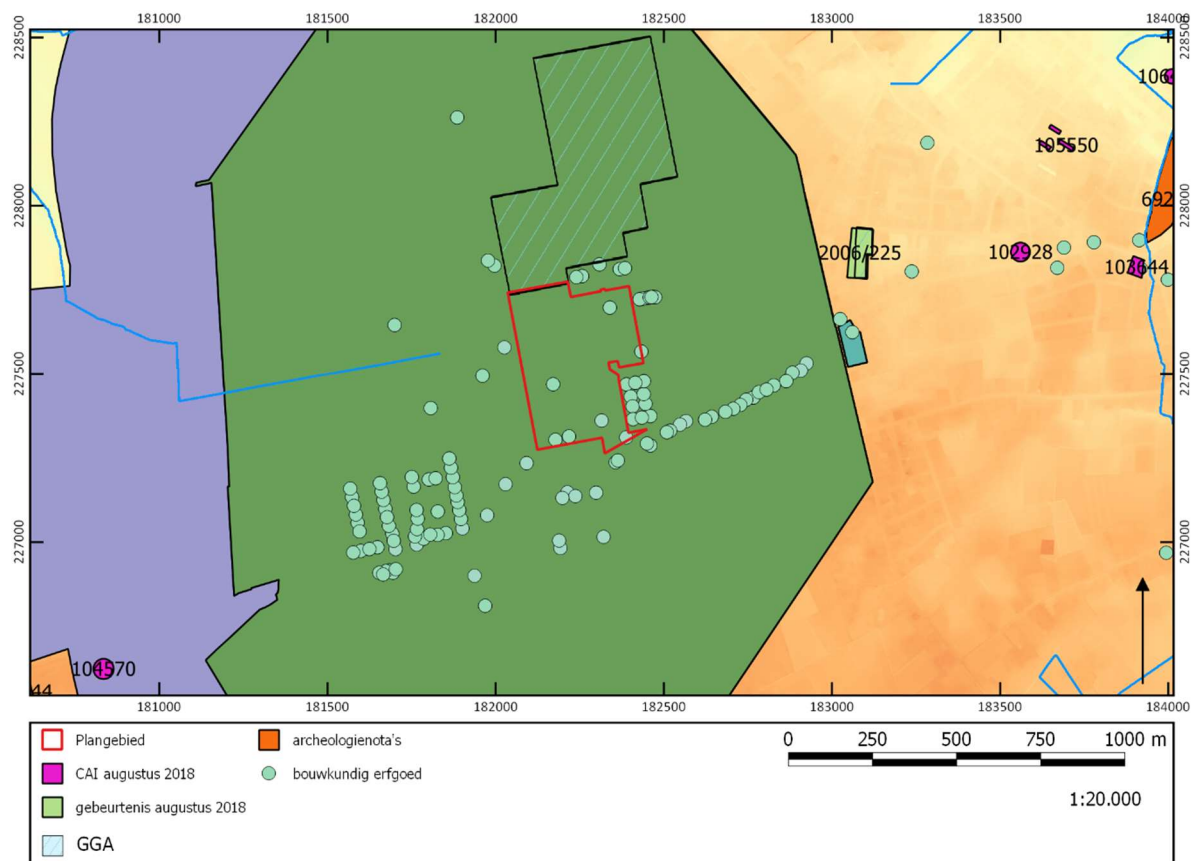
Een deel van de onderzoeksvragen (onderzoeksvragen 1 t/m 5) is te beantwoorden op basis van de archeologische bureaustudie, waarvan deze archeologienota de weerslag is. Om de onderzoeksvragen die zijn opgesteld door het agentschap Onroerend Erfgoed te kunnen beantwoorden (onderzoeksvragen 6 t/m 12), zijn de erfgoednota's doorgenomen in combinatie met de informatie die uit de archeologische bureaustudie is ingewonnen. Een aantal onderzoeksvragen kan hierdoor in deze fase reeds beantwoord worden. Onderzoeksvragen die gaan over onderdelen die niet in de eerste

ontwikkelingsfase aan bod komen, zullen in een later stadium (bij het aanvragen van de omgevingsvergunning voor de desbetreffende onderdelen/fasen) beantwoord moeten worden.

Onderzoeksvragen 1 t/m 3

Om in te kunnen schatten wat het archeologisch en cultuurhistorisch potentieel van het plangebied is, zijn de historische kaarten, de bodem- en geo(morfo)logische kaarten en luchtfoto's bekeken en zijn verschillende inventarissen (waaronder de CAI) en historische/archeologische bronnen geraadpleegd.

Op basis van het bureauonderzoek blijkt dat het plangebied gelegen is op een ondergrond bestaande uit tertiaire zandige sedimenten. Deze komen voor tot ca. 3 m -mv. Tijdens de laatste ijstijd zijn hierop zandige sedimenten afgezet waarin matig natte tot natte zandgronden met textuur B-horizont zijn ontwikkeld. Het terrein ligt ten zuiden van de Mark op de helling van een heuvelrug en loopt bijgevolg naar het noorden af van ca. 29,3 m +TAW tot 28 m +TAW.

Figuur 22. Analysekaart op basis van de DTM en de CAI-waarden.

©LARES

Historisch gezien is de ontwikkeling van Merksplas te plaatsen in de middeleeuwen maar verschillende vondsten uit de steentijd en de metaaltijden wijzen eveneens op bewoning in die tijd in de omgeving van het plangebied. Voor andere perioden zijn vooralsnog geen aanwijzingen gevonden in de omgeving, maar gezien de gunstige landschappelijke ligging van het gebied is het niet uitgesloten dat er ook in het neolithicum, de Romeinse tijd en de vroege middeleeuwen bewoning of begraving heeft plaatsgevonden.

Vanuit de historische kaarten is gebleken dat het gebied in de laatste eeuwen als heidegrond is gemarkeerd en dat het pas vanaf halverwege de 19^e eeuw in gebruik is genomen voor bebouwing en later voor een kolonie. Deze nam geleidelijk aan het volledige plangebied in.

- Potentiebepaling

Op basis van de landschappelijke situatie van het plangebied kan wel gesteld worden dat er een gradiëntsituatie aanwezig is: in het zuiden komen hoge delen in het landschap voor terwijl in het noorden, op ca. 975 m, de Mark stroomt. Daarnaast was het plangebied lange tijd in gebruik als heidegrond en bevonden er zich in de omgeving talrijke vennen. Ondanks de aanwezigheid van water binnen een range van 0 tot 250 m is er een lage potentie op het aantreffen van resten uit deze periode. Het plangebied is immers grotendeels bebouwd en verhard waardoor het bodemarchief al volledig verstoord is. Steentijdsites zullen bijgevolg niet meer intact voorkomen of zelfs verdwenen zijn aangezien vermoed kan worden dat het archeologisch niveau zich op ca. 40 cm onder het maaiveld bevindt en de bebouwing tot op een diepte van minstens 80 cm -mv werd gefundeerd.

Vanaf het neolithicum wordt de landbouw geïntroduceerd. De aanwezigheid van vruchtbare zandgronden zijn hiervoor erg aantrekkelijk, maar het plangebied bestond minstens vanaf de late middeleeuwen uit arme natte zandgronden waarop heide groeide. Dergelijke bodemtypen zijn niet aantrekkelijk voor bewoning. Desondanks kunnen er nog steeds off-site fenomenen voorkomen. Bovendien zijn in de omgeving van het plangebied resten uit de metaaltijden gekend, dus in principe kunnen er archeologische resten binnen het plangebied verwacht worden. De kans op het aantreffen van resten en sporen vanaf het neolithicum dient echter laag ingeschat te worden. Het plangebied is immers grotendeels bebouwd en verhard waardoor het bodemarchief al volledig verstoord is. Dergelijke sporensites komen voor net onder het maaiveld waar de sporen zich in context bevinden. Op basis van de bodemkaart kan echter vermoed worden dat dit archeologisch niveau zich op ca. 40 cm -mv bevindt terwijl de bebouwing op minstens 80 cm -mv gefundeerd werd. Daardoor kan aangenomen worden dat een mogelijk aanwezige sporensite daardoor volledig verdwenen zal zijn.

Vanaf de nieuwe tijd is op basis van historische kaarten te zien dat er langs de noord- en zuidrand bebouwing heeft gestaan in de vorm van telkens één gebouw. Deze zijn wat later verdwenen door de stichting van de kolonie in de periode 1823-1825. De structuren die onderdeel uitmaakten van deze kolonie zijn in de loop van de geschiedenis meerdere malen verbouwd, uitgebreid en zelfs volledig vervangen door nieuwe gebouwen. Op deze locaties zullen bijgevolg geen archeologische resten meer aanwezig zijn.

Op de locatie van de historische wandelkoeren kunnen echter nog wel archeologische resten aanwezig zijn. Omdat moeilijk ingeschat kan worden in hoeverre deze nog aanwezig zijn, dient er vanuit gegaan te worden dat er nog resten aanwezig kunnen zijn van deze wandelkoeren.

- **Kennisvermeerderingspotentieel**

Er zijn voldoende argumenten om te stellen dat het plangebied zich in een archeologisch interessante zone bevindt, zoals ook bovenstaande potentiebepaling en de talrijke archeologische vondsten in de omgeving aantonen. Echter, op de locatie van het terrein werd in de 19^e eeuw een onvrije kolonie voor bedelaars gesticht. Deze kolonie groeide uit tot een groot complex met verschillende gebouwen en bijgebouwen die in de loop van de geschiedenis verbouwd, uitgebreid en zelfs volledig vervangen zijn. Deze bebouwing heeft het bodemarchief bijgevolg volledig verstoord waardoor resten en sporen uit de periode voorafgaand aan de bouw van het complex volledig verdwenen zullen zijn. Er wordt immers vermoed dat het archeologisch niveau zich op een diepte van ca. 40 cm -mv bevindt terwijl de huidige bebouwing op een diepte van minstens ca. 80 cm -mv gefundeerd werd. Het potentieel op archeologische resten vanaf het neolithicum tot en met de nieuwe tijd dient daarom afgezwakt te worden tot een zeer gering potentieel.

Alleen ter hoogte van de oude wandelkoeren kunnen nog resten voorkomen uit de nieuwe tijd. Omdat moeilijk ingeschat kan worden in hoeverre deze bewaard zijn gebleven, dient er vanuit gegaan te worden dat er nog resten aanwezig kunnen zijn van oudere bewoningsfasen. Verder archeologisch onderzoek in dat deel van het plangebied zou dus meer informatie kunnen opleveren over de historische bebouwing en eventueel oudere bewoningssporen. Het kennisvermeerderingspotentieel wordt bijgevolg als middelhoog ingeschat.

Onderzoeksvraag 4

Het plangebied bestond historisch gezien uit heidegrond. Pas in de loop van de 19^e eeuw is het plangebied voor de eerste maal bebouwd. Nadien is er een onvrije kolonie gesticht om bedelaars op te vangen. Deze kolonie is uitgegroeid tot een groot complex met verschillende gebouwen en bijgebouwen. In de laatste eeuw zijn deze gebouwen meerdere malen verbouwd of zelfs volledig vervangen door een nieuwbouw zoals gebleken is uit de erfgoednota. Hoewel niet voor elk gebouw met zekerheid geweten is tot op welke diepte de huidige bebouwing gefundeerd is, kan wel aangenomen worden dat deze op een diepte tussen 80 en 180 cm -mv gefundeerd werden. De bodemkaart toont tevens aan dat het om natte zandgronden gaat met een B-horizont waarvan de A-horizont maar maximum 40 cm dik is. Hierdoor kan aangenomen worden dat het archeologische niveau volledig verstoord zal zijn door de huidige bebouwing en dat er geen sporen of resten meer aanwezig zijn van de perioden voor de stichting van het complex.

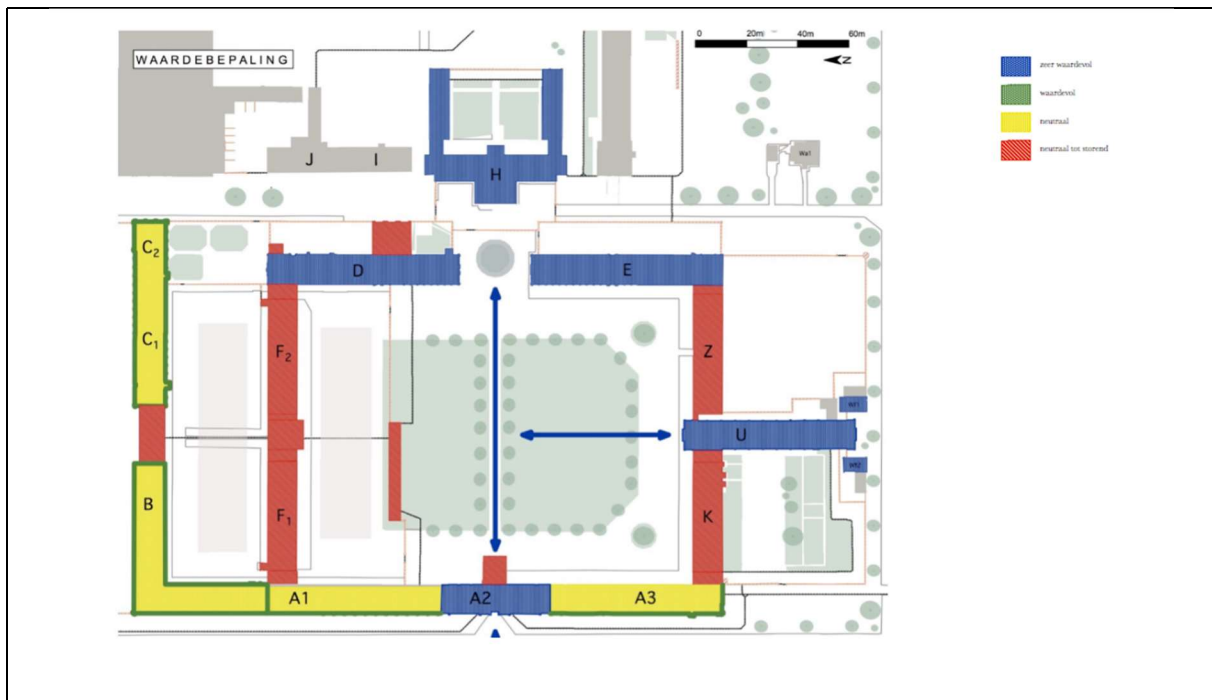
De geplande werkzaamheden zullen bijgevolg over het algemeen geen verstorende impact meer hebben op het bodemarchief vanwege de reeds bestaande verstoringen. De locaties van de nieuwe gebouwen komen immers op dezelfde locatie als de oude te staan. Het is echter wel mogelijk dat sporen of resten van de historische wandelkoeren verstoord worden door de geplande werken. Deze zijn in de loop van de geschiedenis afgebroken, maar het is onduidelijk in hoeverre er nog funderingen van deze structuren aanwezig zijn in de ondergrond.

Onderzoeksvraag 5: zie achteraan

Onderzoeksvraag 6

Funderingen uit de Hollandse periode zijn niet meer aanwezig. Het oorspronkelijke complex uit de Nederlandse periode is immers door ingrijpende bouw- en verbouwingcampagnes door Besme grotendeels uitgewist:

- De zuidvleugel (paviljoen K en Z) is in de jaren '60 als nieuwbouw opgetrokken waardoor de gevels en de bouwhoogte niet aansluiten op de andere vleugels. De bestaande gebouwen dateren dus niet uit de Hollandse periode. Deze onderdelen zijn bijgevolg niet als waardevol te beschouwen.
- De celgevangenis (paviljoen U) is nieuw gebouwd in 1886 naar een ontwerp van Victor Besme. Dit gebouw dateert dus niet uit de Hollandse periode. Later is het ook nog eens heringericht in het kader van de modernisering van het complex waarbij bepaalde decoratieve elementen zijn verbouwd of afgebroken. Hierbij is de oorspronkelijke dakverdieping met lantaarn volledig afgebroken.
- De woningen (Wf1 en Wf2) dateren niet uit de Hollandse periode. Het ontwerpplan dateert van 1889, de periode van Victor Besme. Beide woningen zijn later uitgebreid.

Figuur 30. Waardebepaling van de paviljoenen.

Onderzoeksvraag 7

Voor de zevende onderzoeksvraag wordt informatie gezocht over de aanwezigheid van funderingen of sporen van verdwenen constructies. Restanten van de gashouders, de sanitaire voorzieningen en de watertoren zijn in de westelijke helft van het plangebied gelegen en behoren bijgevolg niet tot deze fase van geplande werken. Echter, er zijn mogelijk wel funderingen aanwezig van de wandelkoeren die langs weerszijden van paviljoen U gelegen waren. Deze bestonden uit twee halfronde

wandelkoeren die in het begin van de 20^e eeuw grondig verbouwd en uitgebreid werden. Later werden deze volledig verwijderd en bleef enkel de buitenste ommuring hiervan bewaard. Het is mogelijk dat in de ondergrond nog funderingen of sporen aanwezig zijn van deze verdwenen structuren aangezien niet bekend is in hoeverre deze verwijderd werden.

Onderzoeksvraag 8

De achtste onderzoeksvraag stelt in vraag of er nog sporen terug te vinden zijn op basis waarvan de oorspronkelijke locatie van het deels verplaatste hekwerk op de erekoer kan worden vastgesteld. Dit hekwerk bevindt zich in het westelijke gedeelte van de centrale koer en maakt bijgevolg geen onderdeel uit van deze fase van geplande werken. De vraag is dus niet van toepassing in dit bureauonderzoek en zal in een andere fase aan bod komen en beantwoord moeten worden.

Onderzoeksvraag 9

De negende onderzoeksvraag vraagt naar de aanwezigheid van sporen van de oorspronkelijke verhardingen van de paden en de koer. Zijn deze nog terug te vinden of niet? De locatie van deze paden valt binnen de fase van de infrastructuurwerken en maakt bijgevolg geen onderdeel uit van deze fase van geplande werken. De vraag is dus niet van toepassing in dit bureauonderzoek en zal in een andere fase aan bod komen en beantwoord moeten worden.

Onderzoeksvraag 10

De tiende onderzoeksvraag stelt in vraag of er sporen terug te vinden zijn waardoor de oorspronkelijke tuinaanleg van aanplantingen op de erekoer, de Engelse tuinen, etc. kan worden geïdentificeerd of achterhaald. De locatie van deze aanplantingen en tuinen valt binnen de fase van de infrastructuurwerken en maakt bijgevolg geen onderdeel uit van deze fase van geplande werken. De vraag is dus niet van toepassing in dit bureauonderzoek en zal in een andere fase aan bod komen en beantwoord moeten worden.

Onderzoeksvraag 11

De elfde onderzoeksvraag betreft het archeologisch potentieel voor het plangebied. Zijn er nog sporen en vondsten uit het neolithicum tot en met de nieuwe tijd aanwezig of zijn deze verdwenen door verstoringen van het bodemarchief? Is bekend op welke diepte het archeologisch relevante niveau zich bevindt? Deze vraag wordt beantwoord bij onderzoeksvragen 1 t/m 3.

Onderzoeksvraag 12

De laatste onderzoeksvraag stelt in vraag wat de impact is van de geplande werken op het ondergronds bewaarde erfgoed. Zijn er mogelijkheden om deze in situ te behouden of niet? Deze vraag wordt beantwoord bij onderzoeksvraag 4.

Onderzoeksvraag 5

Vanuit de bureaustudie kan geconcludeerd worden dat er voor dit terrein sprake is van een lage potentie wat betreft archeologische resten en sporen vanaf het paleolithicum tot en met de late middeleeuwen vanwege de aanwezige bebouwing.

Ook resten en sporen vanaf de nieuwe tijd op de locatie van de bebouwing zullen verstoord of verdwenen zijn vanwege verbouwingen, uitbreidingen en sloopwerken in het verleden.

Echter, op de locatie van de historische wandelkoeren kunnen er nog resten voorkomen van deze structuren. Omdat moeilijk ingeschat kan worden in hoeverre deze bewaard zijn gebleven, dient er vanuit gegaan te worden dat er nog resten aanwezig kunnen zijn van oudere bewoningsfasen. Verder archeologisch vooronderzoek om beter de archeologische potentie van deze locatie in te kunnen schatten, wordt raadzaam geacht vanuit een kosten-batenanalyse, waarbij rekening is gehouden met de inspanning van verder onderzoek in functie van kennisvermeerdering. In het programma van maatregelen wordt onderbouwd welke typen vooronderzoek aangewend moeten worden.

Literatuur

Geraadpleegde literatuur

Gysselinck, M., 1960: *Toponymisch Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226)*.

Jacobs, P., Polfliet, T., De Ceukelaire, M. & G. Moerkerke, 2010: *Toelichtingen bij de geologische kaart van België: Vlaams Gewest*. Brussel.

Van Ranst, E. & C. Sys, 2000: *Eenvoudige legende voor de digitale bodemkaart van Vlaanderen (Schaal 1:20.000)*, Gent.

Geraadpleegde websites

<https://www.dov.vlaanderen.be/>

<https://inventaris.onroenderfgoed.be/>

<https://cai.onroenderfgoed.be>

<http://www.geopunt.be/>

www.cartesius.be

<https://geo.onroenderfgoed.be>

Lijst van figuren

projectcode	fig.nr.	type	onderwerp	schaal origineel	schaal afbeelding	aanmaakdatum origineel/afbeelding
2019A498	1	kadasterkaart	aanduiding van plangebied op GRB	1:20.000	1:20.000	31/01/2019
2019A498	2	inplantingsplan	huidige situatie	nvt	nvt	31/01/2019
2019A498	3	Technische tekening	Grondplan van de historische wandelkoeren	nvt	nvt	31/01/2019
2019A498	4	Bouwplan	Fase 1 van de geplande werken	Nvt	Nvt	31/01/2019
2019A498	5	Historische kaart	Uitsnede uit de Frickxkaart (1744) met aanduiding plangebied	onbekend	1:50.000	1744
2019A498	6	historische kaart	uitsnede uit Ferrariskaart (1771-1778) met aanduiding plangebied	onbekend	1:20.000	1771-1778
2019A498	7	historische kaart	uitsnede uit Atlas der Buurtwegen (1841) met aanduiding plangebied	onbekend	1:20.000	1841
2019A498	8	historische kaart	uitsnede uit Vandermaelenkaart (1845-1854) met aanduiding plangebied	onbekend	1:20.000	1845-1854
2019A498	9	topografische kaart	Topografische kaart van België van 1904	Onbekend	Onbekend	1904
2019A498	10	Topografische kaart	Topografische kaart van België van 1939	Onbekend	Onbekend	1939
2019A498	11	orthofoto	luchtfoto uit 1971 met aanduiding plangebied	onbekend	1:10.000	1971
2019A498	12	orthofoto	luchtfoto uit 1979-1990 met aanduiding plangebied	onbekend	1:10.000	1979-1990
2019A498	13	orthofoto	luchtfoto uit 2018 met aanduiding plangebied	onbekend	1:10.000	2018
2019A498	14	terreindoorsnede	Terreindoorsnede	Nvt	Nvt	31/01/2019
2019A498	15	Hoogtekaart	hoogteligging van plangebied op het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II	onbekend	1:50.000	31/01/2019
2019A498	16	bodemkaart	uitsnede tertiair geologische kaart met aanduiding plangebied	onbekend	1:20.000	31/01/2019
2019A498	17	bodemkaart	uitsnede quartair geologische kaart met aanduiding plangebied	onbekend	1:20.000	31/01/2019
2019A498	18	bodemkaart	uitsnede bodemkaart met aanduiding plangebied	onbekend	1:10.000	31/01/2019
2019A498	19	bodemkaart	uitsnede potentiële erosiekaart (2017) met aanduiding plangebied	Onbekend	1:20.000	31/01/2019
2019A498	20	bodemkaart	uitsnede bodembedekkingskaart met aanduiding plangebied	Onbekend	1:10.000	31/01/2019
2019A498	21	archeologische kaart	CAI-locaties in de omgeving van het plangebied	Onbekend	1:20.000	20/07/2019
2019A498	22	analysekaart	CAI-locaties geplot op het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II	Onbekend	1:20.000	20/07/2019

Lijst van bijlagen

projectcode	bijlage.nr.	type	aanmaakdatum origineel/afbeelding
2019A498	1	erfgoedstudie	november 2018